

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ДВОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

UDK 34/35

YU ISSN 0003-2565

Поводом прославе 150. годишњице
Правног факултета

1

БЕОГРАД, 1992.

АПФ, година XL, Београд, бр. 1, јануар-фебруар 1992, стр. 1-58

Најстарији југословенски живи часопис из области права „Архив за правне и друштвене науке” од свог покретања 1906. године до краја 1945. године био је гласило Правног факултета у Београду. У том периоду његови уредници били су: Коста Кумануди и Драгољуб Аранђеловић (1906–1911), Коста Кумануди (1911–1912), Чедомиљ Митровић и Коста Кумануди (1912–1914), Чедомиљ Митровић (1920–1933), Михаило Илић (1933–1940), Ђорђе Тасић (1940–1941) и Јован Ђорђевић (1945). Почев од 1946. „Архив” је наставио да излази као орган Савеза удружења правника Југославије, а његово место на Правном факултету у Београду попунили су „Анали”, настављајући тако један континуитет започет 1906. год.

ДОСАДАШЊИ ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИЦИ „Анала”: др Михаило Константиновић (1953–1960), др Милан Бартош, заменик др Борислав Т. Благојевић (1960–1966), др Војислав Бакић (1966–1978), др Војислав Симовић (1978–1982).

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Главни и одговорни уредник: др Обрен Станковић. Заменик главног и одговорног уредника: др Ратко Марковић. Чланови: др Љубиша Лазаревић, др Предраг Шулејић, др Обрад Станојевић, др Војин Димитријевић, др Стеван Врачар, др Радослав Стојановић, др Дејан Поповић, др Мирјана Тодоровић, др Ђорђе Игњатовић, др Гашо Кнежевић (секретар Уређивачког одбора) и Војислав Станимировић.

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Председник: Радосав Ђосић. Заменик председника: др Обрад Станојевић. Чланови: Драгослав Ђекић, Радивоје Јевтић, др Љубиша Лазаревић, Драгутин Милићевић, Михаило Младеновић, Гордана Симеуновић и др Обрен Станковић.

ИЗДАВАЧ: Правни факултет у Београду

FOTO—SLOG P.P. „FONT”, Zemun, Ugrinovačka 111

Штампа: Завод за графичку технику
Технолошко-металуршког факултета,
Београд, Карнегијева 4

Лектор:
Бранислава Марковић

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

АПФ, година XL, Београд, бр. 1, јануар-фебруар 1992, стр. 1-58

UDK 34/35

YU – ISSN 0003-2565

Почетком децембра 1991. године Правни факултет у Београду обележио је 150 година свог постојања. Упркос тешким временима која су претила да потисну овај јубилеј, као што се то десило са 100-годишњицом Факултета, 2. и 3. 12. одржана је прослава овог значајног датума за историју нашег високог школства.

У понедељак, 2. 12. у 12 часова у амфитеатру V одржана је свечана академија. После поздравне речи декана, скуп су поздравили уважени гости: Његова светост Патријарх српски господин Павле, ректор Београдског универзитета проф. др Рајко Врачар, принцеза Радмила Карађорђевић, као најстарији присутни некадашњи студенти права, проф. Питер Беркс (Peter Birks) са Оксфорда, професор Томас Рид (Thomas Read), декан Правног факултета у Хејстингеу, Калифорнија, продекан факултета из Њу Орлиенса Патрик Хаг (Patrick Hugg), проф. Хараламбос Папастатис са Правног факултета из Солуна, професор Милачић са Правног факултета из Бордоа, академик проф. Радомир Лукић и син пок. професора Александра Соловјева - Александар Соловјев. Потом су честитке и пригодне поклоне Правном факултету упутили декани и гости са других правних факултета из Југославије (Нови Сад, Приштина, Ниш, Крагујевац, Скопље, Сарајево, Мостар и Бања Лука) и декан Економског факултета у Београду. У наставку свечаности свој поглед на историју Правног факултета у Београду изнео је проф. др. Драгољуб Поповић.

По завршетку свечане академије гости су обишли анекс зграде Правног факултета, изложбу фотографија из историје факултета и монографија наших наставника објављених у иностранству, награђених књига наших колега и паритета наше Библиотеке. После тога је коктел.

Програм је настављен у 17 часова научним скупом, на коме су проф. др Божидар С. Марковић и проф. др Данило Баста говорили о корифејима наше правне мисли, а проф. др Михаило Ђурић одржао је своје надахнуто предавање "О патосу истине".

У уторак, 3. децембра у 17 часова у амфитеатру V одржан је округли сто са темом "Људска права и заштита мањина". Референти су били проф. др К. Чавошки, проф. др Т. Варади и декан Том Рид. После њихових импресивних предавања развила се дискусија у којој су реч узели и министар иностраних послова Републике Србије, Владислав Јовановић, као и неки од страних гостију (Кит Петер и Питер Беркс).

АКАДЕМИЈА ПОВОДОМ СТОПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ ФАКУЛТЕТА

РЕЧ ДЕКАНА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА ПРОФ.
ОБРАДА СТАНОЈЕВИЋА

Драги гости, колеге наставници и асистенти, садашњи и бивши студенти Правног факултета у Београду. За мене је велика и незаслужена част да отворим ову свечаност поводом сто педесете годишњице постојања нашег Факултета.

Свакако да времена нису за славље. И поред недоумица одлучили смо се да овај јубилеј обележимо, између осталог и зато што стота годишњица није прослављена, јер је те исте 1941. године почео други светски рат.

Правно одељење Лицеја у Крагујевцу је настало, не као резултат прилика у земљи, већ, у неку руку, упркос њима. Тек што су накратко ућутале устаничке пушке, 1808. године основана је у Београду Велика школа, која је кратко трајала, али је за то време кроз њу прошло доста будућих државника и умних глава, од којих је једна била Вука Караџића. Нешто касније, основан је крагујевачки Лицеј, чије је Правно одељење зачетак правних студија и студија уопште у Србији. Убрзо потом, 1841. ово Одељење прелази у Београд, у Конак кнегиње Љубице. У држави која је бројала 680.000 људи, у којој је било мало писмених, а још мање учених људи, оснивање високошколских установа био је прави подвиг. Не заборавимо да ће три године касније Србија донети свој Грађански законик и тако постати трећа европска земља, одмах после Француске и Аустрије, која има свој цивилни кодекс. Било је то дело наших стручњака, учених Срба из Војводине. Поређења ради - Грци су ангажовали немачког професора па им је требало готово сто година да заврше рад на свом кодексу. Били су то изрази неких одлика нашег менталитета, нашег стремљења висинама, неприхватања осредњости, непристајања на мисао да смо мали народ.

Почеци су били скромни. У време када је 1841. пресељен у Београд Лицеј је на Правном одељењу на обе године имао двадесетак студената и три професора. Било је у тој повести и успона и падова и времена када, због ратова, Факултет није радио. Ипак, он је растао, најпре као Правно одељење Лицеја, затим као Правничко одељење Велике школе (од 1863), а затим као Правни факултет Универзитета у Београду (1905). Данас је наш Факултет један од највећих у свету са више од десет хиљада студената и са сто наставника.

Према непотпуним подацима, јер ратови и пустошења нису штетели ни животе ни архиве, на Правни факултет се до сада уписало преко 110.000 студената. Од 1919. од када постоји евиденција, преко 40.000 људи

је добило диплому Факултета. Само од 1945. године на њему је докторирало 680 кандидата, а магистрирало око 850. Међу студентима и докторандима било је странаца из Грчке, Малија, Етиопије, Ирана, Ирака, Кине, Аргентине и других земаља. Први доктор у новој Кини одбранио је тезу на нашем Факултету и данас предаје на пекиншком универзитету.

Међу наставницима је било људи који су задужили нашу науку и културу, почев од Јована Стерије Поповића, преко Глиге Гершића, Косте Куманудија, Андре Ђорђевића, Михаила Илића, Ђорђа Тасића, Живојина Перића, Тарановског, Соловјева, па до Божидара Марковића, Томе Живановића, Михаила Константиновића, Милана Бартоша, Борислава Благојевића, Мехмеда Беговића, Радомира Лукића. У амфитеатрима овог здања предавао је Слободан Јовановић, један од најумнијих људи које је овај народ дао. Оснивачи и председници Друштва српске словесности, будуће Српске академије наука били су наши наставници. Поред сјајних професора, научника, Правни факултет је дао истакнуте судије, бриљантне адвокате, министре, председнике влада, амбасадоре, писце. Наши професори су били радо виђени гости и предавачи на готово свим великим универзитетима света од Сорбоне, Оксфорда, Единбурга, Брисела, Њу Орлиенса до Москве, Пекинга и Токија. Наш Факултет има уговоре о сарадњи са низом универзитета и факултета у свету и на њему су гостовала многа чувена имена науке. Он је оснивач правних факултета у Нишу, Новом Саду, Титограду, Приштини и Крагујевцу. Оснивањем факултета у Новом Саду наш факултет је само вратио део дуга који и Правни факултет и високо школство Србије уопште, дугују војвођанским Србима.

Данас је тренутак да се сетимо не само великих имена нашег стопедесетогодишњег трајања, великих у науци и за катедром, већ и оних који су страдали бранећи своју земљу и слободу свог народа. Уосталом, већ у наставном плану Велике школе из 1808. био је предмет "Егзерцир с пушкама". У првом светском рату међу жртвама које је дао Универзитет у Београду, највише је било студената права и философије. Слично се поновило и у прошлом рату. Међу жртвама поменимо два истакнута професора, Михаила Илића и Ђорђа Тасића, које су Немци стрељали на Бањици.

Правни факултет је умео да у неким одлучним тренуцима покаже храброст пред моћницима. Када се расправљало о фамозним уставним амандманима, због својих смелих речи, које су се, на жалост, показале пророчки тачним, професор Михаило Ђурић је осуђен на казну затвора, а Андрија Гамс, Стеван Ђорђевић, Стеван Врачар, Војислав Коштуница, Бранислава Јојић, Данило Баста удаљени су са Факултета или из наставе.

Кажу да се најбоље понашамо онда када је најгоре. Данас, када се налазимо пред тешким искушењима, верујемо да ће наш народ показати ону особину која га је у готово свим дилемама одводила на праву страну, али се надамо да ће за свој избор и своје циљеве платити мању цену од оне коју је плаћао у прошлости. Дефинитивно је утврђено да је систем вредности, морала и права, који је изграђиван последњих пет деценија уз много жртава, потпуни промашај. У овом историјском тренутку, када

смо схватили да је пут којим смо ишли без излаза, од правника и Правног факултета се очекује да дају велики допринос у тражењу излаза из тог беспућа. Надамо се да ће Правни факултет и његови бивши и садашњи студенти показати довољно мудрости и храбрости да у пуној мери одговоре том очекивању.

РЕЧ ЊЕГОВЕ СВЕТОСТИ ПАТРИЈАРХА СРПСКОГ ГОСПОДИНА ПАВЛА

Овако значајан дан, као што је прослава јубилеја стопедесетогодишњице оснивања Правног факултета, дан који би био значајан и у срећнијим народима и у срећнијим приликама, а камоли код нас, честитам господину Декану, професорима, господину Ректору Универзитета, свим студентима и свима вама и целом нашем народу, са жељом да тај дан прославимо и да наставимо са свешћу да наш народ зна и верује да правда држи земљу и градове и да су као виђени људи тај принцип имали на уму и кнез Михаило и остали у држави тога доба када су, пре него што су у многим великим местима основане гимназије, одлучили да у Србији оснују Правни факултет, желећи да и писмени и неписмени дођу до правде. Онако као што је пре шестопедесет година, тај исти принцип, правде Божје, диктирао цару Душану да изда Законик у коме ће и себе и своју власт потчинити правди и да у два члана то и изнесе. "Ако би Царство ми издало писмо или из мржње или из љубави или из милости према некоме, а то писмо потирало законик и правду у њему, нека судије том писму не верују него нека суде по законнику и правди". У другом једном члану каже: "Судије да суде по законнику и правди, а не по страху од царства им".

Ту величину Божје правде и ту потребу да се држава и данас постави на правне основе треба да имамо сви у виду. Поготово молим студенте који ће сутра бити судије и адвокати да стално имају то на уму и да знање и вештину увек ставе у службу тога, да правду изнесу као правду, да истину осветле као истину, а ни по коју цену и никакав интерес да не ставе изнад права и правде.

Честитајући вам овај велики дан, стављамо на срце и душу те речи нашега народа да их свагда имамо сви у виду - правда држи земљу и градове!

РЕЧ РЕКТОРА БЕОГРАДСКОГ УНИВЕРЗИТЕТА ПРОФ. РАЈКА ВРАЧАРА

Господине Декане, колегинице и колеге, даме и господа, пријатељи Правног факултета.

Дозволите ми да вас поздравим и да нашем слављенику, једном од најстаријих и најугледнијих факултета на Београдском универзитету,

честитам велики јубилеј у име Универзитета у Београду, сложене породице двадесет и четири факултета и седам научноистраживачких институата, у име седамдесет хиљада студената, шест и по хиљада наставника и асистената и десет и по хиљада службеника, с осећањем задовољства и части. Као што Његова светост, патријарх српски Павле рече, и за друге народе, на срећнијим просторима, са мање ратова и страдања, ово би био велики јубилеј, достојан поштовања. А када је реч о српском народу, малом по броју мушких глава и пушака, али великом по својим делима и историји, овај јубилеј је један од доказа његове виталности, његове способности да се у најтежим временима окрене правим вредностима, правди и истини, и да с оптимизмом гледа у своју будућност. Доказ за то је и оснивање Правног одељења на Лицеју те давне 1841. године. Допринос Правног факултета развоју права и правде, државности, демократији, култури српског народа био је неизмеран. Ми живимо у време тешких искушења која пред нас постављају велике захтеве за остваривањем праведнијег и демократскијег друштва. Уверен сам да Правни факултет са својим великим научним потенцијалом хоће и може да да свој допринос успешном уласку у двадесети век.

Честитам вам још једном овај јубилеј са великим осећањем задовољства што Универзитет у Београду има тако угледног члана као што је Правни факултет.

РЕЧ ПРИНЦЕЗЕ РАДМИЛЕ КАРАЂОРЂЕВИЋ, СУПРУГЕ ПОК. ПРИНЦА ЂОРЂА КАРАЂОРЂЕВИЋА

Хвала вам, драге колеге, што сте ме се сетили и позвали на овај величанствени скуп на коме прослављамо сто педесет година Правног факултета.

Ја сам први пут овде са вама после готово педесет година. Још давне 1945. године отпуштена сам из Апелационог суда као неподобна личност без икаквог другог разлога осим што припадам династији Карађорђевић. А то је била династија под којом је Србија, нарочито у време краља Петра I, била најнапреднија, најближа ономе што се зове Европа и цивилизација.

Припадам генерацији студената који су за професоре имали најбоље умове које је Србија могла дати и које сумњам да ће још дуго бити у стању да да. Жена правница је тада било мало. Ми смо се искрено трудили да у границама својих могућности служимо на част свом народу и правди.

Међу вама има будућих судија и адвоката, који треба да примењују право, али и оних који ће учествовати у стварању нових закона. У име старих генерација правника, молимо вас да имате на уму светле традиције нашег народа и правосуђа, принципе правде и демократије. Живели!

РЕЧ ПИТЕРА БЕРКСА (PETER BIRKS) ПРОФЕСОРА
ALL SOULS КОЛЕџА ИЗ ОКСФОРДА

Даме и господо,

ово је срећна околност и ја сам врло поносан што учествујем у прослави ове годишњице. Ово је други пут да говорим на Правном факултету у Београду. У том кратком раздобљу од три-четири године свет се променио, по мом мишљењу набоље и то на начин који надмашује најсмелију машту. Чини ми се да у овим променама правни факултети Европе имају најважнију улогу. Дубоко сам свестан да сам повлашћен тиме што живим у земљи у којој се неке ствари узимају здраво за готово, као што су владавина закона и независност судства, у земљи у којој је недавно чак и министар морао да плати казну из свог џепа зато што се није држао прописа.

Нисам био у стању да пратим сва излагања и ризикујем да поновим нешто што је већ речено. Подсетио бих, ипак, на речи римског правника Улпијана по којима смо ми свештеници права и заговорници слободе чак и у приликама које нису редовне и срећене.

Желим свима вама сваки напредак и нове успехе у овој другој стогодишњици Факултета.

РЕЧ ХАРАЛАМБОСА ПАПАСТАТИСА, ПРОФЕСОРА
УНИВЕРЗИТЕТА У СОЛУНУ

Ваша Светости, господине потпредседниче владе, господине градоначелниче, господо амбасадори, господине ректоре, господине декане, драге колеге, даме и господо”,

Као грчки професор права осећам се дубоко узбуђен, веома почаствован што учествујем у овом слављу и у овако угледном скупу. Нарочито зато што долазим из Солуна, града у коме су у четрнаестом веку настале три кодификације које су Србима драге и значајне, а то су Светосавска крмчија, Синтагма Матије Властара и Шестокњижје (Хексабиблос) Константина Арменопула. Солун је у српским срцима из још једног разлога - због славног тренутка своје историје, због солунског фронта, који је означио крај првог светског рата и ослобођење Србије.

У име својих колега с Универзитета, као и у име удружења грчких правника, изражавам наду да ће београдски и српски правници у овим тешким временима пронаћи решења инспирисана правдом и слободом.

РЕЧ ПРОФЕСОРА МИЛАЧИЋА СА УНИВЕРЗИТЕТА У БОРДОУ

Дозволите ми најпре да вам се обратим у име Универзитета у Бордоу и пренесем, уз највеће поштовање, честитке за овај историјски јубилеј. Универзитет у Бордоу ужива светски углед, али је нешто млађи од вашег факултета - недавно смо славили 120 година постојања. Подсе-

тио бих да су многи српски правници докторирали на Универзитету у Бордоу. Желим да вам пренесем поруке својих колега о стратешкој важности ваше институције у овом историјском тренутку када постаје општеприхваћено начело да је правна држава једини симбол политичке савремености.

У свету је београдски Правни факултет познат као расадник генерација правника које су допринеле праву и правној науци својом креативношћу, маштовитошћу и смелошћу својих идеја. Своја прва сазнања из Уставног права стекао сам овде, слушајући предавања тада младог доцента Павла Николића. Тада сам имао задовољство да слушам и младог наставника грађанског права, професора Орлића.

Са великим мислиоцима из Бордоа, као што су Монтескје са својом теоријом о подели власти, Декај са својом социологијом права, или Диги и његова веома важна бордоовска школа, упознао сам се први пут октобра и новембра 1958. године управо у овој сали на предавањима мог првог, најстаријег, а још увек, како сам видео, младог професора Лукића.

Дозволите ми да формално, али из срца одам почаст и институцији и професору, као личности и као симболу.

РЕЧ АКАДЕМИКА ПРОФ. РАДОМИРА ЛУКИЋА

Захваљујем нашем декану што ми је дао задатак да на овом скупу кажем неколико речи.

Сто педесет година у животу Факултета је заиста дуг период. А ја сам на њему провео трећину тог времена, почев од 1933. године када сам се уписао на њега као дезертер са Технолошког факултета. Иако су ме интересовали атоми и сличне ствари, дошао сам овде зато што се могло студирати без присуства предавањима, а ја нисам могао да живим у Београду, јер је за то требало доста пара. Стицајем срећних или несрећних околности ја сам успео да овде останем и ево ме, од тада све до сада, везаног за Правни факултет. Ипак, морам да додам да овде има живих професора, и једног од њих видим међу публиком, професора Божу Марковића, који су још старији од мене, али у већој снази, који су, према томе, још дуже везани за овај Факултет. Према томе, иако сто педесет година на први поглед изгледа као страшно много времена, и то времена у коме су се одиграле важне и страшне ствари, то ипак није толико велики период да генерације не могу да се поздраве, не баш прве, али оне давнашње и ове данашње.

Шта рећи на овај дан? Покушавајући да будем објективан, а то је тешко ако сте толико времена провели у једној установи, мислим да је допринос Правног факултета изузетно значајан за наш народ и његову историјску судбину, која није била увек милосрдна према њему. Данашња ситуација је тешка, али не треба губити наду. Ако смо могли дођемо до сопствене државе у онако тешким приликама, са великим прилогом у крви, надам се да ћемо успети у својим тежњама и да ћемо у будућности успети, уз помоћ Правног факултета, његових наставника и бивших студената.

Бурна је историја ове земље, а ми правници не можемо да се похвалимо да је у току те историје увек поштовано право. Када бисмо то време анализирали, видели бисмо да је много више било ратова, удара, мука и нереда, него што је било реда. Али временима реда ми смо као правници значајно допринели. Нема потребе да подсећам у како се тешким приликама налазимо данас. Народ или народи треба да одреде какву државу и правни поредак хоће - иако нисам сигуран да они хоће оно што нам се данас дешава. Иако то нису најсрећнија времена за поштовање права, ми се морамо трудити да се поштује право. Поштовање закона је темељ сваког друштва. Неке од наших невоља у прошлости биле су последице тога што право није довољно поштовано. Надам се да ће Правни факултет подредити свој систем студија и своје напоре том циљу и да ће дати онај допринос који се од њега очекује.

*др Драгољуб М. Поповић,
ванредни професор Правног факултета у Београду*

ПОГЛЕД НА ИСТОРИЈУ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

Правни факултет у Београду једно је од најстаријих наших училишта. Увод у његову повест представљало је отварање српскога Лицеја у Крагујевцу 1838. године.

Ускоро затим, једним актом септембра 1840, кнез Михаило је наредио да се установи "још једна класа, у којој ће се ученицима II-е класе Лицеума нашег, свршившим теченије школско с концем месеца јулија тек. год. за једну годину правословне и полицајне науке предавати". У овом акту факултетска повесница проналази свој почетак. Београдски Правни факултет настао је као Правословно одељење крагујевачкога Лицеја.

Кнез Михаило, кога с правом можемо сматрати оснивачем ове куће, присуствовао је почетком фебруара 1841. године, заједно с председником владе и министром просвете, првом полугодишњем испиту слушалица правословнога течаја. О томе су Новине србске донеле вест, у којој је за студенте казано "да је милина била слушати ји", а исто тако да је и сам Светли Књаз "благоизволео учествовати у многим вопросам и препиркама разни мненија са дивним проницатељством".

У другој половини те исте године, кнез Михаило премести читав Лицеј у Београд, где у септембру почну предавања. Тај почетак правничке наставе у Београду на Правословноме одељењу Лицеја сматрамо утемељењем наше установе и тај датум прослављамо данас као велики јубилеј.

ПОЧЕТНО (ИЛИ ПРЕТКЛАСИЧНО) ДОБА

У почетку је уређење Лицеја било једноставно. Читавим невеликим училиштем управљао је један од професора, који је добио назив ректора. У Правословноме одељењу најранија класа имала је свега девет слушалица, а предавања су држала два професора.

Први професор права који је био постављен био је Јован Рајић. Он, међутим, није одмах ступио на дужност, тако да су првој класи наших правника предавали Јован Стерија Поповић и Игњат Станимировић. Сва тројица били су пречани и правне науке студирали на мађарским универзитетима. Рајић је још пре преласка у Кнежевину крајем 1840. сачинио први план студија права и о томе једним писмом известио Попечитељство просвештенија. Тако је први наставни план београдско-

га Правног факултета настао у Новом Саду. Рајић је Попечитељству овако писао: "И тако не усуђујући се за први почетак више од две школске године и три учитеља пројектирати, а не хотећи ни једну од изложени у системи 14 наука жртвовати, бацио сам на плећа учитељска мало већи терет од обичнога". На почетку наставе у Београду предавала су сва тројица поменутих професора: Поповић - Природно право и предмет који се онда звао "Куријални штил", Станимировић - Статистику, а Рајић - Полицију.

Премда су Поповић и Рајић убрзо напустили Факултет, а једино се Станимировић на њему дуже задржао, усталио се за више година почетни образац, по коме право предају три професора, с тим што сваки подучава више предмета.

Тако је остало и онда када су се у пролеће 1843. правне студије продужиле на две године. Првој години су тад били остављени Природно право, статистика и Политическе науке, што је било друго име за Полицију, док су за другу годину били предвиђени, како у једном министарском решењу читамо: "право римско, право криминално, филозофическо и судејски поступак при грађанским парницама и криминалним изследованијама, са обзиром на постојеће у Србији уредбе и устројенија у овом призренију". Ове потоње речи које опомињу на правни позитивизам, нарочито треба подвући, јер је то било време у којем је српско законодавство чинило тек почетне кораке.

Младој држави је тад у доброј мери недостајало писано право, а амбициозни и родољубиви професори су хтели да српским слушаоцима тумаче управо норме српскога права. Но, у једноставном плану од свега седам предмета, који смо малочас поменули, недостајало је излагање о уставном праву, иако је Србија већ имала устав. Због тога је професор Максим Симеоновић у новембру 1843. предложио надлежном министру увођење новог предмета, понудивши се истовремено да га предаје. Симеоновић је писао: "Што је Енглезима њина Карта магна, Французи-ма Шарт, Мађарима Vula aurea, итд. то је Србима Устав; на њему се сва садања права и слободе оснивају и управ у њему содржавају и устав је Србину свака трећа реч". Уставобранитељски попечитељ правосудија и просвештенија, међутим, није делио професорово мишљење и истага месеца је одговорио ректору да не прихвата Симеоновићев предлог.

Године 1844, када је донет Грађански законик, те отад рачунамо почетак доба кодификације нововековног српског права, било је у септембру озакоњено Устројеније јавног училишног наставленија, које је дало за право Симеоновићу. Међу девет предмета, колико се тад нашло у наставном плану, један се звао Право јавно Србије, а било му је, као засебан део, придодато и право Кононическо Цркве источне.

Правничке студије су доцније биле преуређене почетком 1849. кад је читав течај продужен на три године и уведено четрнаест обавезних предмета. Тад је и број професора био повећан с три на шест.

Највеће промене у овоме, преткласичном добу факултетске пове-сти, претрпело је школско уређење онда кад је Лицеј прерастао у Велику школу, за време друге владе кнеза Михаила. Закон од 24. септембра 1863. установио је Велику школу, коју су чинила три факултета. Један од ових назван је Правничким. Отад се усталио и све до данас одржао назив

факултет. Великом школом више није, као некад Лицејом, управљао ректор сам, него је био установљен Академијски совјет, у који су, осим ректора, улазили сви професори и супленти.

У погледу наставе, међутим, управо поменути закон успоставио је врло тежак систем, по коме су слушаоци Правничкога факултета за четири године студија били обавезни да положи испите из десет стручних предмета, али и још једанаест из предмета с других факултета, од којих неки, попут зоологије, или ботанике, или хемије, нису имали баш никаквог додира с правним наукама. Премда необичан, овај се поредак одржао читаво десетлеће, све док није био измењен Новелом великошколскога закона 1873. године која је установила систем с тринаест стручних и још шест сродних предмета с Филозофскога факултета. Доцнијом Новелом, 1880. године, било је уведено седамнаест стручних предмета и четири сродна с филозофскога течаја.

Ако бисмо покушали да једним погледом обухватимо ово почетно доба живота наше куће, рекли бисмо да је занимљиво то што почетак правничке наставе у обновљеној Србији претходи добу кодификације права. Српска младеж се праву почела учити још у оно време кад су се наши стари управљали према обичајима, али је настава била окренута правној теорији и нашим онда малобројним изворима писаног права, свакако вазда с погледом на страна законодавства. Зато се отварање наше најстарије и врло дуго једине правне школе указује као део оног друштвеног тока који је српско право водио кодификацији и рецепцији страног права.

У другој половини шездесетих година прошлога века, доношењем процесних законика, завршило се доба кодификације права. Правни факултет је, како смо видели, непосредно пре тога добио модерније уређење и своје данашње име, а почетно доба његове повести наставило се све до друге половине деведесетих година, кад је наступило осовинско време.

КЛАСИЧНО ДОБА

Весник новог доба била је једна Новела великошколскога закона од октобра 1896. Том новелом учињена је измена у управљању српским свеучилиштем утолико што су поред Академскога савета били установљени и факултетски савети. Ове потоње су чинили редовни и ванредни професори факултета, с факултетским старешином, како је закон онда звао декана. Тиме је била наглашена самосвојност факултета. Идуће, 1897. године, била је донета Уредба Велике школе, претеча данашњег универзитетског статута, која је овластила уредбе појединих факултета да пропишу режим студија. Исте године донета Уредба Правнога факултета предвидела је седамнаест предмета обавезних за слушаоце. Тад је први пут уведено разврставање предмета на судску и политичко-економну групу. У првој их је било седам, а у потоњој шест. Студент је током четворогодишњег школовања морао положити испите из свих 17 предмета. Осим тога, на крају треће и четврте године студија морао је положити и стручне испите из предмета групе коју је изабрао. Ова

подела предмета на групе, додуше у измењеном облику, одржала се све до друге половине нашега века.

Осим промена у уређењу и начину студирања, почетак новог доба у повести наше установе означило је и ступање за катедру двојице великана, можда највећих међу највећима. Године 1897. био је за ванредног професора постављен Слободан Јовановић, а идуће - 1898, Живојин Перић. Њихов рад, као и рад њихових младих колега, а такође и њихових ученика, обележиће читаву епоху, коју с правом можемо назвати златним веком Факултета.

Златни век је почео у времену развитка и научне обраде српскога кодификованог права. Српска правна наука је тад закорачила на међународну позорницу, а многи њени знаменити представници достигли су европски домет и огледали се у европским размерама. Настао је читав низ систематских дела, чије би нас набрајање у овој прилици одвећ задржало.

Златни век је красила елеганција израза и изванредан стил великог броја професора, који није настао у правној науци, него је примљен из лепе књижевности, па је понео име београдски стил. Лакоћа у изражавању и језгровитост његове су главне одлике.

У овоме добу, по окончању првога светскога рата, била је створена заједничка држава југословенских народа. Нова држава се суочила с проблемом изједначења права својих разноликих покрајина, да би потом приступила кодификацији југословенскога права. Професори београдскога Правног факултета свесрдно су помагали кодификаторске напоре нове државе.

Уређење какво је Факултет добио у класичноме добу своје повести представља темељ данашњег Факултета. Поменута Уредба Правнога факултета из 1897. била је први самостални органски акт Факултета и у том смислу је претходница данашњег факултетског статута. Образац факултетског уређења није претрпео никакве суштинске измене ни онда кад је 1905. године Велика школа прерасла у Универзитет, као ни доцније у држави с више универзитета и новим универзитетским Законом од 1930. године.

Наставни план се полако развијао, те је растао број обавезних предмета. Тако се у факултетској уредби од 1906. овај број попео на 19, а по једној новели те Уредбе 1926. на 20. Толико предмета предвидела је и нова Уредба 1928. године да би до значајних новина дошло тек 1938. на основу Уредбе правних факултета у Београду, Загребу и Љубљани. Тад је на овим факултетима образовано 17 катедри са чак 60 предмета, али је на београдском Правном факултету 21 предмет био обавезан за слушаоце општег течаја.

Сјај златнога века простире се све до наших дана, зато што је рад тадашњих професора оставио огромну културну бразду, духовни потомци и настављачи великих професора који су обележили ово доба предају још и данас и њихов утицај се осећа у многим правним гранама.

ПОСТКЛАСИЧНО ДОБА

Златни век Факултета настао је као производ полагааног, десетлеђиња негованог, развитка научне обраде једног националног права које је упило европске узоре и прилагодило их сопственим потребама. Завршетак тога доба био је, међутим, готово тренутан. Духовна клима класичнога доба факултетске повести била је уништена у страшном потресу изазваном другим светским ратом.

После рата обновљени београдски Правни факултет, који за време рата није радио, закорачио је у треће доба своје повести. То доба бисмо назвали посткласичним.

Основну ознаку посткласичнога доба представљало је непостојање демократије, које је било један од узрока општег опадања права, како у погледу његовог значаја и улоге у друштву, тако и у погледу његове садржине и правне технике, па све до изопачавања правничког речника. Југословенски режим је покушао да у праву изводи експерименте. То је довело до насилног стварања и измишљања установа које нису имале подлоге у стварности и до размаха привидне самосталности друштвених организама, која је била велики непријатељ правне сигурности. Кодификација права је најпре настављена, да би потом била напуштена, јер је дошло до разарања друштвеног ткива, па самим тим и читавог правног поретка. Међу малобројним кодификаторским делима која овом правилу измичу и која су се одржала, стоји кодификација облигационог права, али је и тај законик, у ствари, дело професора класичног доба - Михајла Константиновића.

По некој чудној законитости, управо у време декаденције и кварења класичних правничких образаца дошло је до ширења и размаха правних студија. Београдски Правни факултет је у своме посткласичном добу помогао стварање читаве породице наших угледних правних школа. Правне студије враћене су у Крагујевац, а луча законознања засјала је и у Новом Саду, где је некад сачињен наш први план правних студија, као и у многим другим југословенским градовима.

Школско уређење је у посткласичном добу било подложно честим променама, али је извесну сталност показала установа катедре. Систем са 17 катедара, предвиђен Уредбом од 1938, кратко се примењивао и није оставио трага, осим утолико што је све до данас катедра остала установа која окупља наставнике сродних наука и усклађује њихов рад. После другог светског рата обликовано је пет катедара. Затим се у самосталну издвојила катедра за међународно право, а нешто доцније и социолошка катедра, па се тако стигло до данашњих седам катедара.

Упоредо с повећањем броја катедара, растао је и број обавезних предмета. Шездесетих година стигло се до тридесет, а данас се јављају предлози да се тај број повећа.

*

Ми смо данас на измаку посткласичног доба и на прагу модерних времена. Без обзира на све недоумице које нас у државном животу муче, обнова демократије сасвим је извесна, а самим тим и потреба образовања

за њу. То пред школу која је данас слављеник, као и пред васцели српски народ, поставља огроман задатак. Нека нам зато буде дозвољено да овај поглед завршимо надом да ћемо тај велики и племенит задатак испуни-ти и да ће српски народ поново постати народ међу народима.

*др Божидар С. Марковић,
редовни професор Правног факултета у Београду, у пензији*

РАЗВИТАК ИДЕЈЕ ПРАВА НА БЕОГРАДСКОМ ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ

Даме и господо,

уважени наши гости, посебно ви из далеких земаља који нисте жалили труда ни времена да и својим личним присуством увеличате ове наше јубиларне дане,

поштоване колегинице и колеге, професори и сарадници,
драги наши студенти,

Покушао бих да вам у овоме свечаном тренутку и на што сажетији начин изложим како се развијала, којим путевима се кретала и до каквих резултата је доспевала правна мисао на нашем Факултету у раздобљу кад се могла слободно развијати.

Верујем да ће то најбоље моћи да се учини ако се хронолошки и сумарно изложе основне идеје о праву које је заступала неколицина најистакнутијих професора овог Факултета, чиме ће се истовремено оцртати и њихови научни ликови.

Први међу њима био је Јован Стерија Поповић, знаменити књижевник и један од најобразованијих и најумнијих људи свога доба. Он је био и први професор права на Лицеуму србском, тадашњој највишој школи у којој је 1840. основано "правословно оделеније", нуклеус из којег ће се доцније развити и овај наш данашњи Правни факултет. Инспирисан немачком науком из првих деценија XIX века, Стерија ће прихватити учења тада владајуће школе природног права. Он, тако, разликује природно право и позитивно право, или, како он каже "положително" право, тј. право које стварно важи у једној земљи и које примењују судови и други државни органи. Природно право се сазнаје разумом, оно је непроменљиво и од општег важења, те служи и као образац позитивном праву. Позитивно право појединих земаља, пак, условљено је животним потребама конкретних друштава и променљиво је и произвољно што ће рећи да није увек и разумно и праведно. Приметићемо да та шема у суштини одговара и савременој теорији која разликује објективно или идеално право и позитивно право социолошки схваћено. Иначе, по Стерији, сврха права је заштита и развитак живота појединаца и друштвене заједнице, као што и ми данас сматрамо. Тако кроз Стеријина схватања о праву упоредо с рационализмом природног права већ провејавају и реалистички и социолошки акценти.

Због свега овога - како је приметио Радомир Лукић, некадашњи бриљантан студент а данас прослављени професор овог Факултета, наша правна теорија и правна философија су са Стеријом почеле на најбољи начин.

Стеријин ученик, *Димитрије Матић*, великим делом наставља линију свога учитеља, али јој даје и сопствене доприносе. И он је присталица природног права као чисте идеје права којој теже да се приближе и сва позитивна законодавства. Матићевим схватањем права, иначе, доминира пре свега идеја слободe: слобода од нагона и страсти, у чему се огледа у његово стоичко морално одређење, затим слобода избора пред нужним и механичким законима природе, и најзад слобода од људских произвољности. Тако он за основу права прихвата Кантов категорички императив као највиши морални закон људских друштава, закон који нам налаже да своју слободу усаглашавамо са слободом осталих, како бисмо постигли слободу за све, будући да слобода садржи и свест о јединству људског друштва. Због тога је, по њему, и основни проблем права разграничавање сфера сопствене и туђих слобода, а тиме и права. При томе је од посебног значаја Матићево схватање института својине, тога примарног и најширег овлашћења за које ће рећи да је "пупољак слободe" јер се из њега рађају и држава и морал, па и сама слобода. Због својих слободарских назора, Матић је после три године наставе удаљен са Лицеја, чиме је коначно прекинута и његова професорска каријера и рад на теорији права. Ипак ће он у историји српске правне и политичке мисли остати забележен као велики заточник и песник слободe.

Глигорије Гершић, један од наших врхунских правника, обрађивао је с изузетним успехом државно и међународно, римско и приватно право, као и општу теорију права, и на свим тим пољима оставио дела трајне вредности. Поред тога, имао је и веома широка научна интересовања која су увелико превазилазила области права. Он ће нам се тако представити и као философ-пантеист кад закључује, нпр., да је право уткано у велики оквир природе и да је израз општег космичког поретка. У Гершићевом поимању права одлучујућу улогу имају идеје реалности и релативности. Право је, по њему, социјална појава која почива, с једне стране, на егоистичном *нагону самоодржања*, а с друге, на *друштвеном нагону* појединца. Услед тога је и садржина права компромисна: испуњена је, с једне стране, утилитарним, а с друге, етичким критеријумима. Тако и појмови правде и правичности зависе од интереса који преовлађују у друштву, због чега су "подложни историјским менама и преображајима". Правна наука је, пак, једна грана науке о друштву, тј. грана опште социологије која испитује и проучава реалну, каузалну везу међу друштвеним појавама. На тај начин је Гершић већ крајем XIX века, не много после Огиста Конта оснивача социологије, први у Србији засновао теорију права на социологији, новој научној дисциплини, тада још у повоју. Нашу правну науку је ослободио притисака апстрактних идеја старијих школа, прихватајући друштвено условљено схватање правног феномена. Општа порука коју нам је Гершић на тај начин оставио гласила би да право треба социолошки схватити и социолошки га обрађивати.

Андра Ђорђевић, следбеник историјске правне школе, основ позитивном праву види у историјски разрађеној свести појединих народа, свести на чије формирање утичу сви фактори њиховог историјског и културног живота и искуства. Изричито одбацује, како сам каже, "старије погрешно схватање природног права" и заступа тезе у његово време владајуће историјске правне школе. Али, истовремено, заједно с том школом, не води довољно рачуна о чињеници да је право окренуто и будућности и да кроз њега треба да се остварују и нови циљеви које друштво себи поставља. У том смислу он ће заступати мишљења која су већ и за његова живота почела бивати напуштена, посебно у области учења о правним изворима и о тумачењу права. Једино начело тумачења за њега је поштовање законодавчеве воље, и то онакве каква је постојала у тренутку доношења закона, као и да се до те воље долази искључиво логицирањем путем формално-логичких аргумената. Занемарује се посматрање друштвених кретања и стварности, тј. не води се рачуна о еволуцији и променама које се догађају у друштву. Кад говори, међутим, о правном обичају као извору права, он ће заступати напредно и данас владајуће схватање да обичајном праву, као изразу народне правне свести, треба признати исту правну снагу као и писаном законском праву, што значи да обичајно право може не само стварати нове правне установе, него да може и постојеће право допуњавати, мењати и укидати. Ђорђевић ће нам се тако представити као конзервативац и умерени егзегетичар којег није захватио еволуционистички и социолошки талас који је крајем XIX века почео запљускивати европску правну науку.

За Живојина М. Перића, који се бавио готово свим гранама права и за собом оставио велико и значајно дело, најважније је било сачувати ауторитет закона и с њим легалитет, сигурност правног саобраћаја и ред у друштву, ма то било и по цену огрешења о правичност или повлачило собом стагнацију друштвеног развитака. Такав став Перић је испољио првенствено у својој критици еволуционистичке, тј. социолошке школе и у области тумачења права. Слабу страну еволуционистичке школе он види пре свега у томе што она узима на себе улогу законодавца, чиме се крши начело поделе власти, омогућава арбитријум судије, неједнакост правосуђа и правна несигурност. У области тумачења, пак, сматра да судија нејасан законски текст има да тумачи према законодавчевој вољи која је постојала у тренутку доношења закона, а не према томе каква би та његова воља била у време примене закона, јер би се тиме, налази он, грубо повредио принцип одвојености законодавне и судске власти. Што се тиче његових општих погледа на право и друштво, Перић истиче да је друштвени живот саткан од материјалних чињеница и духовних вредности и да се у праву "мешају дух и материја". Бескомпромисан је у своме пацифизму и легалитету, те не допушта насиље ни споља (ратови), ни изнутра (револуције). Његова друштвена философија испуњена је, иначе, хришћанском идеологијом и идејом једнакости међу људима, док себе сматра хришћанским социјалистом. Респектује, међутим, и тежње новатора и њихова социолошка настројења за нове друштвене вредности. Прихвата и слободно стварање права кад томе има места, нпр., кад постоје празнине у закону, а у своме монументалном Задружном праву обилато се служи и социолошким резонавањима из

актуелне друштвене стварности. Међутим, оправдано реагује против екстремног социологизма, тј. схватања да је право искључиво производ друштва. Имајући тако разумевања и за нова и друкчија мишљења, Перић пружа пример сложене личности која нас подсећа на онога мудрог човека из *Светог писма* који "из своје клијети износи *старо и ново*". Он на тај начин означава и прилаз између две супарничке концепције о праву, конзервативно-формалистичке, с једне, и еволутивно-социолошке, с друге стране.

Живан Спасојевић, Гершићев ученик, проучавајући у анализирајући француску судску праксу, дошао је до капиталног закључка да се право под притиском друштвених фактора не влада по законима формалне логике, него да се развија дијалектички, наиме да пролази кроз контрадикцију између постојећег позитивног правног правила и нових друштвених односа. Али, контрадикција је, констатоване Спасојевић, једна разорна мисао која уништава јединство нашег духа, док наука тражи један хомоген оквир за све појаве. И он је целога живота тражио објашњење тог основног проблема: како право еволуише у сукобу који временом неминовно настаје између позитивног поретка и животне стварности, како се сналази у жрвњу између старих текстова и нових друштвених чињеница? Из тих Спасојевићевих размишљања - која, на жалост нису до краја изведена, јер их је изненадна смрт прекинула - ипак се излучује једна потпуно самоникла доктрина о праву, из које ћемо, међу десетак, навести само три најбитнија става. Први је *објашњење контрадиције*: њени разлози су два временска раздобља, па отуда и две идеје о праву. Контрадикција је, наиме, у самим чињеницама, у две конфликтне друштвене ситуације изазване еволуцијом, а не контрадикција у нашем резонувању и у нашем духу. У ствари, нова друштвена ситуација тражи и ново правно решење којем се постојећа норма опире. Други битан став је *неопходност социолошког метода*: сам логички континуитет није у стању да обезбеди научну обраду права, него се мора допуњавати и социолошким поступком који се састоји у посматрању друштвених чињеница и њихових кретања. Трећи став је *примат науке*: правна наука има, с једне стране, да социолошки посматра друштво, а с друге, да оспособљава државни механизам у смислу што адекватнијег праћења друштвеног развитака, што је истакнуће он, и први покушај да се право и правна наука ставе изнад државе и позитивног поретка. Због свега изнесеног, Спасојевић се може сматрати једним од наших најоригиналнијих и најкритичнијих духова, који је имао снаге и смелости да пође сопственим путем и да се на том путу супротстави и владајућим учењима и највећим научним ауторитетима свога времена. Његова доктрина, коју треба тек проучавати, и поред свих недоречености означава у сваком случају један од највиших узлета у развојној линији српске теоријске правне мисли.

Поред обиља овде укратко изложених чињеница и идеја, остало би нам да на крају развојног пута који је правна мисао прешла на нашем Факултету, истакнемо главне етапе тих кретања и да из њих покушамо извући неке најопштије закључке.

На првом месту треба констатовати да се тај развој кретао у складу с кретањима европске правне науке и да је из ње добијао основне под-

стицаје. У раздобљу од 1841. до пред крај XIX века тим развојем доминира искључив утицај немачке науке, док ће се од краја тог века наши правници оријентисати претежно према токовима француске доктрине.

Наша правна наука није, међутим, била само епигон и трабант европске науке. Она је својим првим корацима свакако ишла за овом, доцније упоредо с њом, да би европској теорији повремено нудила и сопствене плодове. Знаке еманципације почела је показивати већ крајем XIX века, да би се почетком овога века потпуно осамосталила изношењем самониклих и нових схватања и заузимањем критичких ставова према владајућим европским доктринама.

Ако се баца један општи поглед на идејни и методолошки пут који је правна мисао прешла на београдском Правном факултету, на томе путу ће се моћи уочити три етапе: прву обележава природно право с рационализмом, другу историјска и догматско-егзегетичка правна школа с логичко-дедуктивним методом резоновања, док трећу етапу одликује социолошко схватање права с еволутивно-индуктивним методом. Током све те три етапе, као највише вредности и циљеви права истичу се слобода, ред и мир у друштву, остварење правде, легалитет и одсуство насиља.

Као једна од посебних карактеристика тог развитака може се истаћи да ниједан од наведених професора није био присталица марксистичке доктрине о праву, а још мање поборник њене лењинско-бољшевичке варијанте. Сасвим супротно томе, најумнији људи који су пролазили кроз катедре овог Факултета били су оштри критичари и противници марксистичке идеологије и учења о праву. Тако је Глигорије Гершић сматрао да је марксистичка доктрина у основи један политички програм "сведен у научну форму", оруђе борбе радничке класе, тога "четвртог staleжа", програм који, додуше, полази од извесних научних истина, али да реформе које предлаже нису довољно научно засноване. Животин Перић, који себе као што смо видели, сматра хришћанским социјалистом и који је до краја доследан своје пацифизму и легитимитету, одбацује комунизам који свој програм остварује револуцијом и насиљем. А и Живан Спасојевић налази да је марксизам једна псеудонаучна доктрина која је пошла од извесних елементарних истина, као што су дијалектички процес с контрадикцијом и еволуција, али да на крају занемарује те научне истине да би друштвени и правни развитак затворио у један коначан политички програм, после којег нема више ни контрадикције, па ни еволуције.

Ако бисмо, међутим, покушали да из изложеног развитака правне мисли на овоме Факултету извучемо неку основну линију и заједничку црту наших теоретичара права, ми бисмо истакли оно што би се могло назвати *двојством или дуалитетом* правног феномена.

Код Стерије и Матића то су природно и позитивно право; за Гершића правом владају утилитарни и етички критеријуми; према Ђорђевићу - право извире из историјске свести и закона; по Перићу - право је производ духа и материје; по Спасојевићу - право се састоји од норми које се слободно стварају у самео друштву и норми које друштву поставља држава на основу свога империјума.

Тако се током целог развитка идеје права на београдском Правном факултету провлачи као црвена нит мисао да право има два извора - природне законе и људски дух, и два оквира у којима се креће - каузални и финалистички оквир, тј. закон узрочности и људске циљеве.

Из тога двојства доиста потичу и све тешкоће с којима се суочава правна наука, и сва њена колебања између нужности којима нас је оковала природа и стваралачких стремљења људског духа. С њима, ето, и правна мисао на овоме Факултету без престанка лебди између социолошког индикатива и правног императива, између "јесте" и "треба", између друштва и државе, између позитивног и праведног права, између стварности и идеала, између царства земаљског и царства небеског.

др Данило Н. Баста,
ванредни професор Правног факултета у Београду

ТРИ КОРИФЕЈА НАУЧНЕ МИСЛИ НА ПРАВНОМ ФАКУЛТЕТУ У БЕОГРАДУ

Указана ми је велика и незаслужена част да у овој реткој, драгоценој и свечаној прилици, када наш Факултет прославља век и по свога постојања, кажем неколико речи о тројници његових знаменитих професора и гласовитих представника научне мисли која је на њему негована. То су Тома Живановић, Ђорђе Тасић и Слободан Јовановић. Чини ме срећним што о овим великанима могу да говорим у духовном заједништву са Нестором наше правне мисли, професором Божидаром С. Марковићем, непосредно продужавајући оно што је он управо рекао, као и у мисаоном сродству с мојим драгим и поштованим филозофским учитељем, професором Михаилом Ђурићем, чија се предстојећа реч сигурно очекује с великим нестрпљењем.

За нит-водиљу и мисао-опомену узимам став Димитрија Матића: "Право је слобода, и обратно: слобода је право".

1. *Тома Живановић* је, радећи у области кривичног права, доспео до правне филозофије. И не само да је до ње доспео, него је изградио читав систем правне филозофије коју је назвао синтетичком. У целокупном његовом научном делу, кривично право и правна филозофија заузимају равноправан положај. Живановић је подједнако познат као кривичноправни писац и као правни филозоф. Онај ко би покушао да даде предност било једноме, било другоме, тешко да би за тај наум нашао довољно ваљаних разлога. У историји наше правне мисли Живановић остаје забележен како по својим учинцима у кривичноправним наукама, тако и по својим дометима у правној филозофији.

Ако би се тражила нека особина која у претежној мери даје печат Живановићевој научној делатности, била би то, по свој прилици, његова доследна систематичност, безмало нагон за систематизацијом. Сређивање, раздеобу и груписање појмова вршио је с пуно логичког умећа и до крајњих граница, стварајући тако зграду систематског, у себи усклађеног кривичног права, односно правне филозофије. По томе Живановић, изгледа, нема премца у целој нашој правној науци и правној филозофији.

Уз име Тома Живановића иде једна крупна новина коју је унео у теорију кривичног права и тако јој дао нов правац и поставио је на нове основе. Као што је знано, то је трипартиција, односно трodelна подела

кривичног права. Живановић је био међу првима, ако не и први, који је у светској науци кривичног права одлучно и бескомпромисно, али не мање аргументовано и уверљиво, одбацио класичну бипартитну поделу, наставши у њој низ недостатака и назвавши је "традиционалном заблудом" кривичног права. До Живановића, кривично право је почивало на два основна појма и института, на кривичном делу и казни. Живановић је одважно увео трећи основни правни појам и институт, појам кривца, и на тај начин извршио ревизију самих темеља и систематике кривично-правне науке. Не треба посебно истицати да је он тиме кривично право већма отворио према другим (и неправним) наукама, омогућавајући истовремено његову већу хуманизацију.

Колико је Живановић био систематичар, толико је био и синтетичар. У ствари, посао систематисања увек је вршио зарад синтетисања. Та одлика његовог научно-филозофског поступка нашла је своју најбољу потврду у његовој правној филозофији, која с пуним оправдањем носи име синтетичке. У питању је Живановићев широко постављен и успешно довршен *Систем синтетичке правне филозофије* (1921, 1951, 1959).

Синтетичка правна филозофија коју Живановић има у виду представља необично сложену и разгранату духовну творевину. То је логичка конструкција доследно изграђена помоћу метода генерализујуће апстракције. Остварена је с циљем да систематско-синтетички обухвати цео правни феномен и знање о њему. Али, упркос сложености, која каткад одаје утисак замршености, Живановићева правна филозофија ипак почива на неколико основних претпоставки од којих полази и даље се развија. С обзиром на своје полазиште, она је, дакле, крајње јасна и једноставна. То полазиште чини Живановићево увиђање и повлачење разлике између права, на једној, и правне науке, на другој страни. Као предмет проучавања јавља се не само право, него и правна наука. Отуда постоје правна наука и наука о правној науци. С том разликом на уму, Живановић конструише и своју правну филозофију чија је водећа идеја - идеја њене двоврсности, поделе на филозофију права и филозофију правних наука. Оно што он жели и за чим тежи, то није правна филозофија у уобичајеном значењу те речи. Штавише, код Живановића, строго узев, и није више реч о правној филозофији у устаљеном смислу, јер тај назив није довољан да обухвати све оно што он подразумева под њеним предметом (право и правне науке). Отуда атрибут "синтетичка", чије је увођење - ваља запазити - двоструко оправдано: како с обзиром на Живановићев *поступак*, тако и с обзиром на предметни *опсег* његове правне филозофије.

У целини узев, реч је о правно-филозофском систему замишљеном тако да пружи општу, целовиту, заокружену и складну слику правног феномена у свим његовим видовима и димензијама. У нашој правној филозофији није било амбициознијег пројекта који је, срећом, великим делом и остварен. По томе би и у ширим размерама ретко ко могао стати уз раме Томи Живановићу. Он је, сумње нема, својим системом поставио нова мерила нашој правној филозофији, уздигавши је на висок, европски ранг. По једнодушном мишљењу свих оних који су се њоме бавили и о њој писали, Живановићева синтетичка правна филозофија

представља остварење велике и трајне вредности. Срећна је околност и чињеница достојна непрекидног поштовања и спомињања што је правни филозоф и кривичар Живановићевог ранга деловао на београдском Правном факултету.

2. *Ђорђе Тасић* је био човек необично широких и разноврсних интересовања, и то не само научних и филозофских, него и књижевних, што је мање познато. Упадљиве су ширина и разноликост тих интересовања. Она нису била везана за (ионако широке) границе правне теорије, него су задирала у области социологије и филозофије права, па чак и опште социологије. У ствари, Тасић није признавао никакву круту оделитост између ових дисциплина. Био је противник строгог дисциплинарног уоквиравања, а поготово није пристајао ни на какво специјалистичко зачуравање кад је реч о сагледавању и осветљавању правног феномена. Такво његово методско опредељење проистекло је из чврстог уверења да је право вишедимензионална и вишеслојна појава, да се на питање о његовом пореклу и његовој суштини, његовој функцији и његовој сврси, не може одговорити искључивом применом једног метода, или упорним остајањем на тлу једне дисциплине. Тасић је захтевао и примењивао мултиметодски приступ праву.

С необично развијеном знатижељом и незаситљивим љубопитством, Тасић је био свестрано и темељито обавештен о главним токовима и струјањима у теорији, филозофији и социологији права свога времена, а то првенствено значи о солидаризму Леона Дигија (и школи социјалног права уопште), на једној, и нормативизму Ханса Келзена (и чистој теорији права уопште), на другој страни. Али, много значајнија него што је његова свестрана обавештеност о кретањима у области којом се бавио, јесте неоспорна чињеница да је Тасић био равноправан учесник у расправљању и најсложенијих проблема теорије и филозофије права с тада водећим именима на овом подручју, па и са самим Дигијем и Келзеном. Иако је много држао до ове двојице, особито високо ценећи њихову, додуше различито вођену, борбу за ослобођење од других сродних наука, за постављање правне мисли на њено сопствено тле, Тасић никада није зазирао од тога да испољи свој критички став и према Келзену и према Дигију. Сасвим начисто с њиховом величином и значајем за правну теорију, спреман да прихвати оно што је код обојице сматрао незаобилазном истином (код Келзена: истицање *нормативности* права, код Дигија: истицање његове *социјалности*), Тасић је умео да се, аргументацијом колико уверљивом толико и луцидном, супротстави крајностима и претераностима једног, односно другог правца. Подједнако је критиковао солидаризам и нормативизам а да их није одбацивао; у своју истину о праву, у своју јуриспруденцију, спајао је, како се то каже, њихова "рационална језгра" а да при том није био пуки еклектичар. Између њих, али заједно с њима, тражио је своју мисаону стазу, стазу синтезе, не стазу компилације.

Тасић је био човек идеја, човек нових, смелих и, каткад, стреловитих замисли. Реч је о његовом духу *инвентивности*. Није само црпао од других, мада се на њих ослањао; други су га и инспирисали, изазивали у њему властите самосталне идеје. Међутим, у Тасићу није живео само дух инвентивности. Не мање му је био својствен и дух *нијансе*. Шта-

више, његова је инвентивност најупечатљивије долазила до израза баш у способности нијансирања, у оној реткој обдарености да се уоче и изразе једва видљиви прелази и танани преливи, каквима право обилује. По тој аналитичкој проницљивости и истанчаности за сагледавање права, и то не у његовој посталости, него у његовом постајању, Тасић је у тој мери изузетан да се у нашој правној теорији и правној филозофији с њим ретко ко може поредити.

Колико је Тасић био уравнотежен, показује, између осталог, његово разматрање реда и правде као принципа или вредности права. Ако се изузму они који право (а с њим, наравно, и државу) своде на силу, онда се правни филозофи, с обзиром на питање о основној правној вредности или идеји права, углавном могу поделити на оне за које је то ред и мир, односно мир и на оне за које је то правда. Тасић не пристаје на ову искључивост, али при том ипак не пада у правнофилозофски релативизам који у крајњој линији води ауторитарним последицама. Он признаје ред као правну вредност, признаје га у субјективном и објективном смислу, но не и безусловно. Јер, ред може бити ред робова или, што је исто, ред деспота и тирана, како Тасић упозорава. Зато каже да "и правда има исто тако своју вредност", да се "човечанство креће на путу између правде и реда", те да еластичност реда омогућава релативно поклапање реда и правде.

Тасићева јуриспруденција је пре свега модерна јуриспруденција. Она је резервисана према апстрактној метафизици, али није антифилозофска. Заснована је на динамици и богатству правног живота, уважавала је правну емпирију, али није постала позитивистичка. Тасић никада није сметнуо с ума елементе ауторитета, принуде и хијерархије у праву, али исто тако ни његову вредносну садржину, његову идеју. Реализам његове јуриспруденције није прелазио у фактицизам. У њој ниједног трена није прекинута веза између права и морала. Најзад, она никада и ни по коју цену није жртвовала човека и појединца, његова права и слободе, његово достојанство, што нипошто не значи да је била индивидуалистичка. Тасић је опомињао: "Основна ствар у праву јесте и остаће: однос индивидуе према целини, положај који има индивидуа у целини".

Са Тасићем су наша правна теорија и правна филозофија изведене на европски пут, с њим су стекле ново методско усмерење, прошириле и обогатиле своју проблематику. Он је у нашу правну мисао унео преокрет, ослободивши је од претеране егзегезе и догматичности, отворивши је према филозофији и, нарочито, снажно је окренувши ка социологији и примени социолошког метода. А то је имало плодотворног дејства и великог значаја.

3. Слободан Јовановић је - до дана данашњег и задуго ће тако бити - на самом врху науке стваране на београдском Правном факултету, сам и висок. Пред његовим делом, научним и књижевним, стојимо са страхопоштовањем и са страхопоштовањем о њему једино и можемо говорити. Ако икоме у нашој науци и култури, онда превасходно Слободану Јовановићу пристаје назив полихистора. Јер, он је стигао да буде и историчар националне историје, и књижевни критичар, и историчар политичких теорија, и психолог политике, политичког света и поли-

тичког делања. Његова обрада нашег деветнаестог века у многим погледу је до данас остала меродавна и непревазиђена; странице које је, рецимо, написао двадесетих година о Марселу Прусту, откривајући и приближавајући нашој публици једног великог писца, до тада мало познатог, показују његов истанчан укус, дар сигурног препознавања онога што ће тек доцније постати неоспорна величина и заснован књижевни суд; његова књига о држави је најбоље и најсистематичније дело те врсте на нашем језику; његове студије из политичке социологије и данас могу да послуже као образац како ваља радити у тој дисциплини, чији је он један од првих представника код нас, ако не и њен прави зачетник; његова књига о вођама француске револуције упечатљив је пример и сведочанство психолошке проницљивости у портретисању неколико типова револуционара, чију је политичку делатност првенствено настојао да разуме и осветли помоћу њиховог карактера, склопа њихове личности.

Јовановић је писао много, али не превише, штедро, но не и прекомерно. Међу његовим радовима има безмало свих врста текстова. Изгледа, међутим, да је као писац био највише свој и највећма "код куће" онда када се подухватао да да духовни и политички портрет какве истакнуте личности, свеједно да ли из наше или туђе историје. По свему судећи, тада би његово списатељско умеће долазило до најснажнијег израза и постизало највреднија остварења.

Али, то није све. Треба додати још нешто, не мање важно. Слободан Јовановић није био само човек широких видика и разноврсних интересовања. Он је у исто време био и човек који је својски осећао снагу и могућности нашега језика. За њега није било значајно само оно о чему пише, него и како о томе пише. Колико је држао до предмета разматрања, толико је полагао и на језик и израз. Један од твораца и најистакнутијих представника београдског стила (уз Јована Скерлића, Богдана Поповића, Јована Дучића), он је свагда умео да својим мислима и идејама даде право изрза и потребне језичке мере. То је оно што је његовом делу, у себи толико разноликом, подарило унутарњи склад и мисаону лепоту. Може бити да је у нашој науци било живљих, виспредијих, местимице чак и продорнијих духова; ширих, сређенијих, складнијих, лепших, тешко да је било. Са тог гледишта, Слободан Јовановић је усамљена појава.

Када се сви ти чиниоци узму у обзир, постаје схватљиво због чега Слободану Јовановићу припада изузетно место не само у нашој науци, него и у целокупној култури нашег народа.

Јовановићево дело је одиста богато и разнолико. Међутим, уза сву ту разноликост, уз свеколику различност његових интересовања, постоји нешто што га је неодољиво заокупљало и увек изнова побуђивало пажњу његовог истраживачког духа. Једном једином речју казано, то је Историја, писана великим словом и узета у најширем смислу. У највећем делу онога што је предузимао, чега се као истраживач и научник лаћао и о томе писао, Јовановић је ишао за тим да историју разложи, опише и разуме. Он је био заглаван у историјски живот човеков, у његов дух и дах, његов ток и његове појаве. Тежећи да тај живот доведе до речи и учини схватљивим себи и другима, он је у њега урањао, али се у њему

није губио. Располагао је даром уживљавања у историјске догађаје и понирања у психологију њихових актера, једном драгоценом способношћу без које се посао историчара не може замислити, без које он остаје тек хладна и бездушна фактографија која се креће по површини ствари и живота. Међутим, та моћ уживљавања, по себи заводљива, није се код Јовановића извитоперавала у произвољно психологизирање или неумерено субјективизирање историјског збивања. Она је, готово без изузетка, остајала у границама које су му омогућавале да, не испуштајући из очију спољашњу страну историје, увек види и њену унутрашњу страну. За Слободана Јовановића повест није била безлично збивање; он никада није сметнуо с ума да у њој делују и да је стварају конкретни људи, људи од крви и меса, са својим страстима, интересима, жељама, уверењима, манама, врлинама. Држећи да се историја не може одвојити од његових учесника и делатника, Слободан Јовановић је обједињавао у себи психолога и аналитичара историјског збивања. У крајњој линији, читаво његово дело, укључив и радове који су строго теоријски и на први поглед скроз-наскроз неисторијски, у знаку је те психолошко-социолошке аналитике човековог историјског света и његовог историјског бивствовања.

Ако се изблиза погледа, та Јовановићева аналитика историјског света, којом упадљиво влада психологија, али у којој није занемарена ни социологија, показује једно својство у којем се најпотпуније изражава и препознаје мисаони лик Слободана Јовановића. Посреди је околност да је она сва прожета политиком, правом, државом. По ономе што је у њој преовлађујуће, што је у њој суштинско, аналитика историјског света какву је развио и заступао Слободан Јовановић има политичко-правни карактер. Он је у историјском свету, пре свега другог и изнад свега другог, видео свет политике и права, државе и њеног живота. Историјска сцена за њега је поглавито била одређена и омеђена политичком радњом и политичком вештином, правним нормама, државним органима и установама. Простор историје Јовановић је у основи изједначавао с простором политике. Ко жели да даде објашњење неког историјског збивања или раздобља, мораће га тражити и наћи у његовим политичким чиниоцима и учесницима. Јер, пређа историје, од које се ткају историјска збивања, сачињена је од материје политике.

С тим је рачунала, тога се придржавала и то доказивала аналитика историјског света коју је, с вичношћу и мајсторством какви су код нас без премца, изградио и иза себе, као понос наше друштвене науке и читаве духовне културе, оставио Слободан Јовановић.

Упркос злоћудним и неопростивим настојањима да се из ње истисне и избрише, којих се још сећамо с горчином у души, Слободан Јовановић неопозиво и засагда остаје узорно име и велики представник наше културе и духовности.

*

Придружујући се општим закључцима које је при крају свога излагања саопштио проф. Божидар С. Марковић, хтео бих да им са своје

стране додам још један. Сви корифеји научне мисли о којима је овде било речи јесу *меродавни људи* овога Факултета. Меродавни, то значи: они који су поставили и учврстили мерила за науку и трајање своје и наше, дакле заједничке куће. Тај високи ранг подарује им само њихово дело. Оно није прошлост, већ билост која нас опомиње и ословљава, бодри и обвезује. С таквим наслеђем, с таквим пропиљејима, Правни факултет у Београду, чија је повест дуга, богата и тегобна, и не увек и у свему без сенки, има будућности.

*др Михаило Ђурић,
редовни професор Правног факултета у Београду, у пензији*

ПАТОС ИСТИНЕ

Патос истине је превасходно филозофски патос, јер обележава не само почетак филозофије, као патос чуђења, него и њену сврху. Достојанство филозофије као битно људске делатности, као делатности најснажније посредоване људском природом, одређује њена постојана усмереност према истини, њено неуморно трагање за истином, њена страсна обузетост истином. Тај патос је најчистији израз и најречитија потврда исконске привржености филозофије ствари мишљења. Из филозофије је тај патос прешао у науку и захватио многе друге гране духовне делатности, да би, на крају, прожео и озарио сав људски живот.

Колико је истина битна за филозофију, колико је филозофија пре свега и у првом реду заинтересована за истину види се већ по томе што су се на њу позивали чак и најстарији грчки мислиоци, претходници Платона и Аристотела, тзв. пресократовци, говорећи о њој с највећим могућим уважавањем. Већ њима је било јасно да је истина крајња и једина сврха филозофије, већ су они главни задатак филозофије видели у откривању истине. Наравно, то није била појединачна истина којој су они тежили, истина о појединачним стварима и догађајима, већ свеобухватна истина бића, истина бивствујућег у целини, истина света као таквог. Један од двојице најзначајнијих пресократоваца, Парменид, придао је чак тој истини божански статус, уздигао је на ранг божанства. Треба добро запазити: Парменид није славио богињу истине, већ истину као богињу. Код њега су истина и богиња једно, између њих нема никакве разлике, истина није под божанском заштитом, већ је сама божанство.

Није нимало лако одгонетнути шта су најстарији грчки мислиоци стварно подразумевали под истином. Не само стога што су они мислили о њој из духа грчког језика, па је већ сама њихова реч за оно што данас називамо истином тамна и загонетна, него и зато што је код њих више дошао до изражаја мистеријско-аподиктички него теоријско-хипотетички карактер истине, па данас напросто не знамо шта с тим да започнемо. Извесно је тек толико да пресократовско искуство истине има изворну снагу, да представља најраније мисаоно искуство те врсте. Парменидово изједначавање истине и богиње није песничка метафора, још мање је то уступак старим митским схватањима и веровањима. То поготово није вештачка конструкција у смислу каснијих хеленистичких

хипостаза апстрактних појмова. Схватање истине најстаријих грчких мислилаца заслужује озбиљну пажњу, над њим се морамо и те како дубоко замислити. Велико је питање колико нам при том могу помоћи Платон и Аристотел, јер су они већ говорили из једног другог мисаоног искуства. Разумевању изворног смисла пресократовског схватања истине у нашем је времену можда највише допринео Хајдегер (*Heidegger*) који је показао да грчка реч *aletheia*, којом је Парменид именовано своју богињу, дословно значи "нескривеност". Додуше, Хајдегер је сигурно отишао предалеко кад је дошао до закључка да су већ Платон и Аристотел потпуно напустили пресократовско схватање, да је исконска истина бића већ код њих пала у заборав.

У сваком случају, истина је тек код Платона и Аристотела доспела у средиште пажње као чисто теоријски задатак, тек је код њих патос истине постао истински филозофски патос. Јер, тек је код њих филозофија доиста стала на своје ноге, збацила маску дубокоумности и узела логичко-дискурзивни облик. Насупрот пресократовском схватању истине као нескривености (или, тачније, као самооткривености бића на начин неотклоњиве нужности), Платон и Аристотел су пробудили смисао за истину као дело човеке слободе. Под непосредним утиском Сократовог открића општег појма, они су искусили истину на нов начин. Полазећи од његовог првобитног карактера као нескривености, својски су се заложили за њено остварење, помогли јој да пређе из облика непосредности у облик посредованог знања. На тај су начин Платон и Аристотел уистину утемељили филозофску традицију. Истина није нека надљудска космичка мудрост коју човек добија на поклон, већ нешто што он мора да избори властитом снагом. Непосредно зрење нескривеног бића није довољно, неопходно је методички осигурати истину. Оно што се намеће снагом нужности, али се не може ни доказивати, ни оповргавати, нема велику филозофску вредност, чак једва и спада у филозофију. Човек-филозоф није обичан извршилац, који на просто преноси самообјављену истину, већ делатни саучесник у том збивању. Његова улога није у томе да само пусти ствари да буду или не буду оно што јесу, него да учествује у стварању њихове суштине. Није важно да ли су Платон и Аристотел стварно надмашили пресократовце. Извесно је да су они прибегли друкчијем решењу. Уместо да остану при сликовитим чулним представама помоћу којих су њихови велики претходници догматички изразили самооткривену истину, они су кренули критичким путем, увели појмовне претпоставке мишљења како би омогућили слободан увид у истину бића, како би сами открили ту истину трагајући за њом.

Но, упркос свим разликама које постоје између Платона и Аристотела у многим важним тачкама - које су тако велике да се чак с правом можемо питати није ли основна намера Платонове дијалектике потпуно извитоперена у Аристотеловој логици - у једном су се они, ипак, несумњиво слагали: обојица су били мишљења да је биће у основи откривено, да је светло, провидно, прозрачно, те да је човек неодложно упућен на истину, да увек већ некако живи у њој, да је никако не може потпуно промаштити. Овај њихов "оптимистички" став, који је касније с правом означен као "светлосна метафизика", побудио је многа неосно-

вана очекивања и дао повода многим грубим неспоразумима. Пребрзо се поверовало да светлост ума неограничено влада светом, да целина бивствујућег не баца никакву сенку, да на њој нема никаквих тамних мрља, да се све ствари могу сазнати до краја и без остатка. И, што је још горе, пребрзо се закључило да је слободно искуство истине бића могућно догматизовати, то јест претворити у систем апсолутног знања.

Разуме се да су Платон и Аристотел били неупоредиво опрезнији и одмеренији у том погледу од својих следбеника и настављача. Патос истине којим су они задојили филозофију није био прожет фанатизмом и искључивошћу. Код њих је тежиште увек било на тражењу истине, а не на њеном поседовању. Пред очима им је увек лебдела могућност заблуде, непрекидно их је опседала алтернатива привида, лажи и обмане. О некој њиховој, тобоже, безграничној вери у доступност и расположивост истине бића посредством дискурзивног мишљења, не може бити говора. Њихова основна филозофска сазнања и увиђања више су хипотетичког него аподиктичког карактера. Нису нужна и неоспорна у смислу самооткривене истине, али нису ни случајна и насумична набачена у том смислу да би била сасвим необавезна. Јер, ни Платон ни Аристотел нису мислили да слободна употреба ума вуче у бездан, да се своди на пуку произвољност. Знали су они добро да је мишљење ограничено унутрашњим захтевима, да носи у себи своју нужност, да само себе осигурава и утемељује. Зато су се њих двојица тако постојано и одлучно супротстављали софистима свих врста и боја, тим ватреним поборницима апсолутне слободе, који су уображавали да се све може подједнако успешно доказивати и оповргавати, јер нема никаквих чврстих мерила на основу којих би се могла повући разлика између истине и неистине.

Почетком новог доба филозофија је, међутим, кренула новим путем. Потпуно се удаљила од свог пресократовског почетка, а у великој мери и одвојила од свог платоновско-аристотеловског залеђа. Дошло је до неочекиваног заокрета у схватању истине, до њеног потпуног увлачења у унутрашњост субјекта. Уместо некадашњег мање или више строгог слободног трагања за оним што је од искона откривено, што је унапред већ некако дато, разбуктала се вера у могућност сувереног располагања истином. Под окриљем радикалне скепсе према свему наслеђеном, чак уз гротескно самовеличање које не преза ни од загрижености и нетрпељивости, сада је превагу добила жудња за извесношћу, за несумњивим, аподиктичким знањем. Овај "коперниковски обрт" у филозофији одлучно је најавио већ Декарт (*Descartes*), који је прокрчио пут схватању истине у смислу идентитета, не више само подударности појма и ствари. Од њега почиње жустро одвајање од традиције, чак важи као нешто по себи разумљиво да та традиција не заслужује никакво поштовање, да нема више шта да се тражи у њој, да од ње нема шта више да се научи. Насупрот свим својим претходницима, Декарт је нашао да мишљење мора почети из почетка, да мора почети за себе, ако уопште хоће да се домогне истине. Он је успоставио унутрашњи свет субјекта као њену највишу инстанцију, открио да је мисаоно *ја* (*ego cogito*) онај непоколебљиви темељ (*fundamentum inconcussum*) у који се никако не може сумњати и на коме се мора утемељити свеколико

знање. Једном речју, утврдио је да је самосвест битан услов истине, те да вреди само знање које само себе зна.

Овај нововековни фанатички патос истине нашао је највиши и најчистији израз код Хегела да би се код многих његових следбеника и настављача наметнуо у сасвим грубом и застрашујућем облику. Хегел му је дао спекулативну тежину и значај, поред тога што га је проширио и обогатио многим новим састојцима. Али код Хегела је већ потпуно јасно да тежиште није више на тражењу истине, него на њеном поседовању. Тај нови филозофски патос одзвања, тако рећи, са свих странаца његовог тешко приступачног дела. Ко не уме да га лако препозна на многим другим местима, морао би осетити његов продоран глас бар у једној чувеној Хегеловој програмској изјави. Очигледно чврсто уверен да је нашао оно за чим су сви његови претходници узалудно трагали, да је коначно довршио давно започету филозофску грађевину, Хегел није презао да отворено каже како му није по вољи ни само име филозофије. "Допринети томе да се филозофија приближи облику науке", каже она на једном месту у предговору *Феноменологији духа*, "учинити да она по могућству одбаци своје име *љубав* према *знању* и постане *стварно знање* - то је задатак који сам себи поставио". Доиста, доследност достојна сваког поштовања.

Иначе, Хегел је на сасвим особен начин одговорио свом задатку. Не везује се мисао о крају филозофије случајно за њега. И не садржи његов филозофски систем случајно у себи историју филозофије као свој битан саставни део. Његово је решење тако савршено да савршеније не може бити. Истина је и за Хегела целина (као што је била и за сву традицију), и има карактер знања које само себе зна (као што је већ имала код Декарта), али то је сада битно временски и историјски одређена истина, заправо истина сагледана из перспективе краја историје. По Хегеловом мишљењу, истина се збива као процес, представља производ дијалектичког посредовања. Она настаје самокретањем мишљења, односно ступњевитим ходом бића које се у мишљењу изражава преко низа теза и антитеза које се укидају, одржавају и превазилазе у увек новој синтези. Дијалектички процес је састављен од многих кругова, јер је синтеза у исти мах и напредак и повратак, а и сам тај процес у целини је по својој структури "један у себе завит *круг* на чији почетак, једноставан темељ, посредовање намотава крај". У том процесу истина се нужно изокреће у неистину, на свим ступњевима тог процеса истина напредује заобилазним путем, она саму себе обмањује како би се отрезнила, излучује из себе своју супротност како би ојачала у борби с њом. Изворно светлосни карактер бића је залога њене коначне победе над неистином. Највиши ступањ дијалектичког процеса Хегел назива апсолутном идејом. Наглашава да је апсолутна идеја "*испуњено биће*", непролазан *живот*", чак "*сва истина*". Као највише јединство свих мисаоних одредаба, апсолутна идеја је "*појам који себе поима*", то јест "*конкретан тоталитет*" који "вечно производи и вечно превазилази" "најоштрију супротност у себи". Наравно, апсолутна идеја би управо као завршетак система морала бити и његов почетак, то јест непосредност и неистина (као што наговештава и сам Хегел у својој "*Науци логике*"), али то не

доводи у питање саму структуру дијалектичког процеса, већ пре потврђује његову бесконачност.

Поменимо само узгред да је Хегелово схватање истине у великој мери настало у полемици с Кантом, тим првим великим критичарем апсолутистичких претензија филозофије, да представља одлучан покушај да се превазиђу ограничења која је Кант поставио људском сазнању. Та се околност објашњава тиме што је Кант био Хегелов непосредан претходник (нешто млађи савременик), и то веома утицајан претходник, па овај никако није могао да избегне расправљање с њим. Кант је, наиме, настојао да пробуди критички интерес ума, његову свест о властитој коначности, и да тако сузбије метафизичку склоност ка апсолутном знању. Нашао је да је могућност сазнања везана за одређене услове, да је неопходна примена разумских категорија на опажајни искуствени материјал да би се стварно догодило тако нешто као сазнање. Хегел је пошао од тих Кантових претпоставки, али је отишао у сасвим другом правцу. Одбацио је Кантову разлику између "појаве" и "ствари по себи", као и разлику између субјекта и објекта која је омогућила закључак да је "ствар по себи" несазнатљива. Тако је Хегел отворио пут који је чак и многе Кантове следбенике и настављаче одвео на странпутицу. Додајмо, ипак, да ни Кант није био сасвим лишен метафизичких предрасуда. У својој практичној филозофији он је чак прибегао употреби трансценденталних идеја (Бог, слобода и бесмртност) у облику практичних постулата, и тако и сам подлегао теоријској филозофији. Отуд није нимало чудно што је Ниче био толико подозрив према Канту, што му се ругао на сваком кораку, што га је критиковао не мање жустро и беспоштедно него Хегела.

Ако је тачно да наведени примери из античке и модерне филозофије довољно убедљиво потврђују раније изнету поставку да је филозофски патос превасходно патос истине, да је тај патос својствен филозофији од њених најстаријих, до њених најновијих великих остварења, да чини њену срж и њено биће, онда је сада прави тренутак да се суочимо с *Фридрихом Ничеом (Friedrich Nietzsche)*, озлоглашеним весником европског нихилизма, који је први одлучно довео у питање тај патос, који се први одважно супротставио читавој филозофској традицији управо због њене претеране заокупљености истином.

Изнаенађује да је већ млади Ниче био радикално критички настројен према филозофији, да је с највећим подозрењем гледао на њена настојања, да је најоштријим речима оспоравао управо саму ствар филозофије. Тешко да се код зрелог и позног Ничеа може наћи иједна нова мисао у вези с тим коју млади Ниче није већ бритко изговорио. Довођење истине у питање је Ничеов најпречи и најважнији циљ, његова главна брига, његов лични знак распознавања. Он први изричито тврди да је истина изгубљена, да је њено време прошло, да је свршено с њом. У том погледу код њега нема ни трунке колебања и посустајања, већ постоји готово невероватна одлучност и доследност у свим фазама стварања. Отуд толики неспоразуми око Ничеа и толики отпори према њему, отуд сва сумњичења и све недоумице око тога спадају ли његови мисаони продори и увиђања уопште још у филозофију.

У Ничеовој раној заоставштини израз "патос истине" јавља се на више места. Увек с критичким нагласком, као ознака за једно потпуно неприхватљиво настројење. Ниче нигде не објашњава порекло тог израза, нити игде полаже ауторско право на њега. Судећи по томе како се слободно послужио њиме, пре би се рекло да га је сам измислио, него однекуд позајмио. Израз се појављује изненадно, најпре као наслов једне књиге за коју је написан само предговор, и исто тако нагло ишчезава. Најчешће се среће у забелешкама из 1872/73, али га има и у забелешкама из 1876/77. године, да би касније нестао без трага. Није јасно чиме треба објаснити потпуно одсуство тог израза у Ничевим објављеним списима, као и Ничеово очигледно не случајно одустајање од његове даље употребе. Јер, тај израз тако добро пристаје филозофији да јој бољи није ни требало тражити. Читава досадашња филозофија била је доиста дубоко прожета тим патосом, најпре у смислу слободног тражења, касније све више у смислу загриженог поседовања истине, тај патос тачно погађа дух традиционалне филозофије, тачно изражава оно у чему је филозофија одвајкада видела свој најдубљи смисао и оправдање.

Ниче није сумњао да је филозофија од почетка окренута према истини, да тежи за њом, да је у највећем могућном степену заокупљена њоме. То је за њега била неоспорна основна одредница њеног досадашњег положаја. Али, он је одлучно разобличио тежњу за истином као својеврсно лудило, као заслепљеност најгоре врсте, и тако филозофију извргао најстрашнијој порузи. Чак је провукао између редова да је истина озбиљна претња човековом опстанку, те да ће човечанство због ње једном сигурно пропасти. Ово утолико што истина, по његовим речима, "убија" оне који јој служе исто тако немилосрдно као што "убија саму себе" чим увиди "да је заблуда њен темељ", чим увиди да је "борба за истину", заправо "борба за свето убеђење", а у тој борби нема ни обзира, ни предаха. Што је још важније, Ниче је отворено порекао саму могућност истине, нашао је да незаинтересовано сазнање истине уопште није могуће, чак да уопште не постоји "нагон за сазнањем и истином", већ само нагон за вером у истину". По његовом мишљењу, човек се не интересује за свет и бивствујуће у целини зато што хоће да сазна нешто, већ зато што хоће да верује у нешто. Ову "веру у истину" он ће касније назвати "вером у метафизичку вредност". Чисто незаинтересовано сазнање истине није могуће наросто стога што сваки нагон тежи задовољењу, што сваки хоће да ужива у свом задовољењу, па друкчије не може бити ни с нагоном за сазнањем. Тај нагон прикрива своју праву природу кад представља да тежи само за истином. Јер, истина не усређује ("истина је хладна, каже млади Ниче), "логички докази" нису довољни, потребни су "докази снаге". Задовољење може да пружи једино вера у истину, која је, заправо, вера у њене "благотворне последице", та је вера "моћна", подстиче осећање моћи. Тако је млади Ниче из темеља уздрмао схватање које је дало печат читавој филозофској традицији.

Сасвим у складу с овим раним критичким запажањима, на неки начин сажимајући њихову поруку, али мислећи више на будућност филозофије него на њену прошлост, зрели Ниче је записао следеће: "Ново у нашем садашњем ставу према филозофији јесте убеђење које

још ниједно доба није имало: *да ми немамо истину*. Сви су ранији људи 'имали истину': чак и скептици". Треба добро ослушнути смисао овог указивања. Овде је повучена оштра линија разграничења према свеколикој досадашњој филозофији. Али не само у том смислу што је Ниче одлучно раскрстио с филозофском предрасудом у погледу истине. Из ових речи неодољиво избија један нов патос филозофирања. Ниче хоће да каже како је филозофија данас доспела у ексцентричан положај, како је на помолу нека њена дружчија могућност. Очигледно дубоко потресен нихилистичким искуством свог доба, искуством растварања обавезности безусловног начела у условностима најразличитије врсте (коме је у великој мери и сам тек крчио пут, говорећи из њега), Ниче је с правом упозорио на далекосежну промену места и улоге филозофије с обзиром на то искуство. Губитак истине је догађај од прворазредне важности за филозофију. Тај губитак није никаква случајна незгода филозофије (коју је она, евентуално, могла избећи и коју би, можда, могла лако забашурити или преболети), већ њен епохалан удес. То је нешто због чега сва досадашња филозофија постаје историјски превазиђен појам. Јер, није у питању ова или она појединачна истина за коју Ниче тврди да филозофија њоме више не располаже, већ је у питању сама истина бића коју он проглашава изгубљеном за филозофију. Нема више свеобухватне истине која осветљава и осмишљава простор људског мишљења и деловања и на основу које тек постаје могућна чак и најобичнија појединачна истина. Не само што филозофија не полаже више право на то да поседује такву истину, него се она више и не труди око тога да је нађе.

Толико је Ниче био сигуран да је пропала сама ствар због које је филозофија тако дуго уживала изванредно велики углед, и то да је пропала безнадно и неповратно, да је чак изричито одустао да своју филозофију назове "љубав према мудрости". Чинило му се да је тај назив сасвим неприкладан а не само одвећ нападан у ситуацији у којој је човек изгубио апсолутно средиште, па је све постало крајње нејасно и неизвесно. Био је начисто с тим да је филозофија дошла до краја, да се потпуно исцрпла велика схема традиционалног филозофирања, те да нема више никаквог смисла држати се пређеног пута, већ да је неопходно ударити новим правцем, отиснути се у непознато, покушати још једном све из почетка. Уместо имена "љубав према мудрости", Ниче је мислио да би његовој филозофији боље пристајало име "умеће неповерења" и да би над њеним улазним вратима требало да буду исписане Епихармове речи *memneso apistein* ("упамти да не треба веровати"). Надао се да би једно такво "одбојно име" могло корисно послужити да његова филозофија остане оно што би она сама једино хтела да буде - строго индивидуална филозофија ("филозофија за мене", како каже Ниче). Треба озбиљно схватити побуде и смисао овог Ничеовог очигледно подругљивог поигравања с именом филозофије. Није он случајно прибегао поменутом прекрштавању. Онај ко зазире од догматских замки сваког уопштавања - замка је у томе што свако уопштавање, заправо, значи претварање своје истине у "истину за сваког" - тај не може поштедети ни властиту филозофију таквог зазирања. Чак према њој мора бити најнеповерљивији. Зато је Ниче отворено изражавао сумњу у јединство

своје филозофије, радије је говорио о својим филозофијама (у множини) него о својој филозофији (у једнини).

Нема никакве сумње да је филозофија код Ничеа испала из свог лежишта, да је прекинула са својом суштином. Она ту ни по чему више не личи на своју достојанствену претходницу. Њени су знаци распознавања игра, привид, експеримент, а не Бог, истина, биће. Доиста је тешко замислити радикалније одступање и већу удаљеност од традиционалног појма филозофије. Све је код Ничеа друкчије него код његових претходника, сви су путокази измењени, сва су тежишта померена на супротну страну. Свуда се осећа продор једног новог, досад још непознатог филозофског патоса. Свакако, не тако племенитог и узвишеног какав је био онај који је доскора неограничено владао, али не мање снажног и изворног од њега. Додуше, филозофија код Ничеа још није прешла у нов облик, упркос свим његовим необузданим залетима и истрчавањима у страну. Нити је, уосталом, прешла ни до данашњег дана, нити ће, можда, икад прећи. Много шта стоји томе на путу. Ниче је снажно усмерио филозофију у новом правцу, али није отишао даље од првих корака. "Филозофија будућности" је више његов програм него његово дело. Нејасно је докле се уопште може стићи ако се истина стави међу заграде, ако се одустане од трагања за њом, ако се "ступњевни привидности" узму као довољна замена за њен срушени ауторитет. Јасно је тек толико да филозофија будућности неће гајити никакве апсолутистичке амбиције, ни у логичко-теоријском, ни у морално-практичном смислу, већ да ће бити неупоредиво скромнија од своје претходнице. Да би одговорила свом задатку, она се мора клонити сваког догматизма, сваког укућивања и окоштавања у некој апстрактној духовности, мора бити подозрива и сумњичава према свему безличном и општем, према свему што стеже и спутава слободну игру човекових стваралачких способности. Њена главна и најпреча брига може бити само унапређење појединачног живота, то јест уздизање снаге и моћи, повећавање богатства и пуноће тог живота.

Остаје отворено питање може ли овај нови патос једном стварно до краја обузети и из основа преобразити филозофију и тако уистину омогућити почетак једног друкчијег начина човековог постојања на овој Земљи.

*др Коста Чавошки,
редовни професор Правног факултета у Београду*

УСУД ЕТНИЧКИХ МАЊИНА

Када будући историчари буду истраживали разлоге због којих се у Југославији у овом часу води прљави етнички рат, вероватно ће закључити да је до њега дошло због тога што ниједан југословенски народ, а пре свих Срби и Хрвати, нису желели да постану етничка мањина. То је, по свој прилици, био и најважнији разлог због којег је и створена Југославија. Њу су 1918. углавном, створили победнички Срби да би постигли своје национално уједињење и готово све своје сународнике окупили у једној држави, под једним државним кровом. Ма колико то данас изгледало парадоксално, тај исти разлог имали су на уму и тадашњи Хрвати.

После распада Аустро-Угарске, под чијом су влашћу, односно влашћу Угарске, живели више од осам векова, били су суочени са следећим тешким избором. Могли су да остану лојални Аустријанцима и Мађарима, па да на Версајској конференцији мира поделе судбину *поражених* народа. У том случају, Србији би, по Лондонском пакту из 1915. године, припале знатне територије насељене Србима као већинским становништвом, на које су и Хрвати полагали право - цела Босна и Херцеговина, Западни Срем, Источна Славонија, Западна Славонија у подручју Пакраца и некадашња Војна крајина (Лика, Банија, Кордун и Северна Далмација), као и Дубровник и друге приморске области бар до ушћа Неретве. Уз то би и Италији припале знатне приморске области насељене Хрватима, на које су они такође полагали право.

Да би сачували територије на које су полагали право и да не би били мањина у проширеној Србији, односно Италији, као победничким силама, Хрвати су решили да "пређу" на страну победника. Једноставно су се одрекли лојалности Мађарима и Аустријанцима, а себе прогласили припадницима оног народа који је у првом светском рату поразио Аустро-Угарску. Устврдили су да су они, Срби и Словенци исти народ са две вере и три имена.

Одмах по успешном осујећивању италијанских територијалних претензија стварањем Југославије, Хрвати су се присетили свог националног идентитета и чињенице да их верске и културно-историјске посебности судбински разликују од сродних Срба. Стога су почели да се прибојавају да ће бити мањина у новоствореној држави са православном српском већином, па су захтевали да се Југославија на овај или онај

начин федерализује, како би Хрвати, ако већ немају своју независну државу, имали у оквирима Југославије бар своју *националну* федералну јединицу у којој би били своји на своме.

Чим су се појавили ови захтеви за федерализовањем заједничке државе и образовањем националних федералних јединица, Никола Пашић, вођа Народне радикалне странке, имајући на уму измешаност хрватског и српског живља, изрекао је следеће далекосежно упозорење: "Делити српски народ на неколико покрајина да би се могло олакшати стварање Хрватске и Словеначке, држим да се чини неправда нашем народу, који је све заложиио да се Срби уједине". Уколико се пође од начела етничке хомогености као најприроднијег мерила за конституисање и међусобно разграничење федералних јединица у једној вишенационалној земљи, његова практична примена на етнички мешовитим подручјима наилази на готово непремостиве тешкоће. Ту се, на жалост, не може применити оно класично начело правичности да свако треба да добије своје, већ испуњење територијалног захтева једног народа обично значи наносење неправде другом народу. Како Срби пречани живе у готово свим областима, изузев Словеније, њихову тежњу да се окупе и уједине у заједничку, унитарно уређену државу, други народи, а пре свега Хрвати, доживљавали су као посезање за туђим територијама. И обрнуто, сваки покушај других народа да у своју федералну јединицу укључе области у којима, као мањина или већина, живи српски народ, Срби су, попут Николе Пашића, доживљавали као велику неправду која им се наноси.

У таквим околностима, ако се већ иде на стварање етнички хомогених федералних јединица, какво-такво правично решење морало би, по неком унапред утврђеном мерилу, рецимо начелу реципроцитета, бити подједнако правично и неправично за оба суседна и међусобно измешана народа. Уколико се, пак, приликом конституисања и разграничења федералних јединица примене различита мерила, онда се, у духу Пашићевог упозорења, једном народу наноси неправда да би се другом или другим народима испунили њихови мање или више легитимни територијални захтеви. То је управо оно што се догодило у периоду од 1943. до 1945. када су утврђиване границе федералних јединица које творе Југославију.

Најочигледнији доказ су границе тзв. авнојевске Србије, које је, без икакве одлуке самог АВНОЈ-а и плебисцита становништва на спорним територијама, утврдило најуже ратно руководство Комунистичке партије Југославије. Србија је узета у границама пре балканских ратова (тзв. прекумановска Србија), уз додатак двају бугарских срезова (Цариградски и Босиљградски), узетих од Бугарске после првог светског рата. То је, дакле, Србија без Војводине, без већег дела Новопазарског санџака и без Косова и Метохије, што само значи да је тадашње руководство КПЈ једним потезом пера поништило све резултате ратова против Турске (1912), Бугарске (1913), и Аустро-Угарске (1914-1918) које је Србија водила од 1912. до 1918. године. Тек августа 1945. Србији су присаједињене Војводина, Косово и Метохија, док је Новопазарски санџак подељен између Србије и Црне Горе. Захваљујући овако повученим

унутрашњим границама, око три милиона Срба нашло се у другим федералним јединицама.

Све до краја шездесетих година то није изазивало неке веће сукобе, јер је Југославија највећма била квазифедерација, како због једностранког монопола власти који је искључивао истински политички плурализам као претпоставку ваљано уређеног федерализма, тако и због релативно широке надлежности федерације која је федералне јединице сводила на другоразредну улогу. У таквој мање-више централизованој федерацији подељеност Срба у четири федералне јединице и две аутономне покрајине није се толико осећала, нити је у већој мери, осим на Косову и Метохији, доводила до мањинског осећања националне неправности и угрожености.

Оног часа када су поједини југословенски народи, пре свих Словенци и Хрвати, чврсто одлучили да се отцепе и заснују своје независне државе, одмах се поставило пресудно питање: да ли ће се Југославија разломити дуж унутрашњих граница постојећих федералних јединица, или ће се на спорним територијама с етнички измешаним становништвом спровести ваљан плебисцит. Уколико се поступи на први начин, велики део појединих народа добио би статус националне мањине у новоствореним државама. Ако до распада дође на други начин, тиме ће бити ојаћене оне федералне јединице које своје садашње границе сматрају повијесним, тј. неприкосновеним. Гордијев чвор међунационалних односа на тлу досадашње Југославије је неразмрсив на миран начин. Он ће највероватније бити силом пресечен, тако што ће се нанети неправда једној страни, да би се учинила правда другој, и обрнуто.

Све нас то наводи на далекосежно питање због чега скоро ни један од југословенских народа, а пре свих Хрвати и Срби, не прихватају драговољно статус мањине у некој од будућих националних држава на које се досадашња Југославија већ распала. Ако бисмо без икаквог опреза и сумње прихватили оно што нам у овом часу саветују лорд Карингтон и други представници Европске заједнице, која је узела себи право да нам буде беспоговорни арбитар, рекло би се да статус националне мањине нема никаквих мањкавости и да је малтене свеједно да ли један народ живи у једној или више држава, да ли има само статус већинског народа у својој држави или су, пак, његови знатни делови сведени на националне мањине у туђим националним државама.

По овим предлозима, који не иду много даље од уобичајених међународних стандарда, припадницима националних мањина су зајамчена сва она људска и грађанска права која већ ионако припадају свим људима без разлике. Уз то се припадницима националних, етничких, језичких и верских мањина стављају у изглед и особена *национална* права, као што су:

- начело недискриминације;
- право на заштиту против било које активности која може да угрози њихово постојање;
- право на идентитет, културу, вероисповест, употребу језика и писма, како у јавном тако и у приватном животу и право на образовање;
- заштита равноправног учешћа у свим јавним пословима;

- право појединца да одлучи којој националној или етничкој групи жели да припада и да користи сва права која проистичу из тог избора као појединац или удружен с другима.

Сва ова права нису никаква новина и њима већ одавно располажу, а највећма их и користе, нејугословенске националне мањине у досадашњој Југославији. Коришћење тих права није условљено реципрочним правима наших мањина у суседним државама, тако да је, рецимо, положај румунске националне мањине у Банату био много бољи од положаја српске мањине у Румунији. О положају српске, односно словенске и грчке мањине у Албанији и да не говоримо. Чак је положај мађарске мањине у Југославији био дуго времена знатно бољи од положаја готово четири пута бројније мађарске мањине у Румунији. У томе се у нас отишло и корак даље, па је појединим националним мањинама - Арбанасима на Косову и Метохији, а делимично и Мађарима, Русинима, Словацима и Румунима у Војводини - дато и особено *колективно* право, право на територијалну аутономију, које Западна Европа, осим Шпаније и делимично Италије, уопште не познаје.

Лорд Карингтон и други челници Европске заједнице присетили су се овог колективног права на територијалну аутономију, па су почели да га нуде и југословенским народима, нарочито Србима у Хрватској, ако заузврат пристану да се Југославија разломи дуж постојећих, а за Србе нелегитимних граница између федералних јединица, што практично значи трајно прихватање статуса националне мањине у Независној Држави Хрватској. Срби у Хрватској и не само у Хрватској, баш као и сами Хрвати, одлучно одбацују понуђен статус националне мањине. Остаје нам још да разјаснимо због чега то чине.

Постоји једна битна, тако рећи, судбинска разлика између политичких и етничких мањина. Скоро свака политичка мањина може постати, и обично постаје, политичка већина. Довољно је да на ваљан начин шири своје политичке идеје како би у њих поверовали и они бројни појединци који их тренутно не прихватају. У том погледу етничке мањине су лишене сваке наде. Оне јесу и увек ће бити бројне мањине, осим уколико неким чудом, рецимо демографском експлозијом, не постану за релативно кратко време бројна већина. Утолико се овакав неповољан и тако рећи безнадежан положај етничке мањине, који изазива стално осећање неправедности и осујећености, поистовећује са самом судбином.

Стари Грци су разликовали два појма судбине. Један је представљала *моира*. То је у исти мах била и судбина против које се у начелу могло борити, додуше с врло малим изгледима за победу над њом, и богиња судбине - Суђаја која, као што су то у Римљана чиниле Јупитерове служавке Рагсае, упреда нит и управља човековим животом. Други појам судбине је представљала *ананке*, којој врло добро одговара наша, помало заборављена, реч *усуд*, коју данас сусрећемо једино у народним приповеткама. *Ананке* је јача од обичне судбине; то је нешто што је записано и против чега се, за разлику од *моире*, уопште не може борити.

Национална припадност, па и припадност националној мањини, јесте једна врста усуда, што је јаче од обичне судбине и што се ни на који начин не може променити. Јер, нисмо ми бирали да будемо Хрвати,

Срби или Мађари, већ је она највиша, неизбрисива и неизменљива судбина, *ананке*, тај избор учинила за нас.

И без ових сликовитих поређења и објашњења, обични људи добро осећају ову битну, судбинску разлику између народа и етничке мањине. Зато наши сународници у Хрватској ни по коју цену неће пристати на положај националне мањине у некаквој Независној Држави Хрватској, осим уколико на то силом не буду присиљени. Уосталом, Југославија је створена српском победом и може бити развејана само потпуним српским поразом.

НАЦИЈА И ДРЖАВА

Биће, наравно, оних који ће рећи да није толико важно да ли највећи део једног народа, рецимо српског, живи у једној држави, колико је важно да у држави у којој део или матица једног народа живи буду обезбеђени благостање и слобода. Отуда и крилатице: *Ubi bene, ibi patria* (Отаџбина је тамо где је бољитак) и *Ubi libertas, ibi patria* (Отаџбина је тамо где је слобода). Прву је, међу осталима, заступао и Волтер (*Voltaire*), док је друга добила крила тек у француској револуцији. *Ici commence le pays de la liberté* (*Овде почиње земља слободе*) - гласио је један натпис на левој обали Рајне. Али се баш у тој земљи слободе разбуктао не само национализам, већ и велика нетрпељивост према оним грађанима Француске који нису говорили књижевни француски језик већ неки од локалних дијалеката. Француски револуционари су пре свега имали на уму јединство и бољитак *нације*, за нека *посебна* права етничких и других мањина уопште нису марили.

Ако ништа друго, управо је историјски развитак Француске показао да држава много више ствара нацију него што нација ствара државу. Половином овог века швајцарски историчар Вернер Кеги (*Werner Kaegi*) изложио је смелу претпоставку да су нације у модерном смислу те речи настале пре свега захваљујући централизујућем дејству средишње политичке власти. Одлучујући чинилац западноевропске историје није националност, већ су то центри политичке власти. Најбољи пример који потврђује ову претпоставку јесте сама француска нација, коју је осам векова стрпљиво, повремено и силовито, обликовала средишња државна власт, поглавито оличена у француском краљу. Слично се може рећи и за Енглеску, уз једну битну разлику. Кохезивни чинилац овде није био краљ већ парламент који је истовремено стварао и енглеску нацију и енглеску државу. Зато су се у њој крајем шеснаестог века истовремено појавили и осећање поноса због државне независности и снажно изражена самосвест о властитом националном јединству, које је можда најбоље изразио Шекспир (*Shakespeare*) у свом *Ричарду II*, када је ускликнуо: "Ово благословено тло, ова земља, ово краљевство, ова Енглеска!".

Нације које нису имале ту срећу да их обликује и ствара властита национална држава увек су имале осећање да су у нечему битном биле прикраћене. Чак их је мучило сазнање да је због тога њихово конституисање мањкаво и недовршено. Нама најближи такав пример су Хрвати. Срби су се те море ослободили захваљујући устанцима и ослободи-

лачким ратовима које су скоро сто двадесет година водили да би створили државу која ће обухватити васцело српство. Сада се та државна творевина руши пред нашим очима да би, по жељи *националних* држава Европске заједнице, Срби у авнојевској Хрватској, а можда и у Босни и Херцеговини, били сведени на националну мањину у *туђој* националној држави. Изгледа да Срби треба да изгубе оно што су имали, да би то добили они који то малтене никада нису имали.

УРУЧЕЊЕ ЗЛАТНЕ СПОМЕН-ПЛАКЕТЕ ГРАДА БЕОГРАДА

РЕЧ ПРЕДСЕДНИКА СКУПШТИНЕ ГРАДА БЕОГРАДА ДР МИЛОРАДА УНКОВИЋА

Поштовани професори, студенти и сарадници Правног факултета, Са великим задовољством извршавам одлуку Скупштине града Београда која је 12. децембра ове године Правном факултету Универзитета у Београду, поводом 150. годишњице постојања и рада, доделила Златну спомен-плакету града Београда.

У образложењу скупштинске одлуке наглашено је да је Правни факултет делио судбину српског народа и радио за његов развој и напредак.

На овој еминентној високошколској научној институцији дипломирало је више десетина хиљада студената међу којима су и значајна имена политичког, културног и јавног живота Србије и Југославије.

Правни факултет и његови професори дали су значајан допринос укупном развоју града Београда, Републике Србије и Југославије. Истакнути чланови ове институције активно су учествовали у изради и кодификацији нашег правног система, у изради Устава и законских прописа.

Београдски Правни факултет пружио је значајну помоћ при оснивању других правних факултета, успоставио дугогодишњу успешну сарадњу с најпознатијим и најстаријим правним факултетима у Европи и свету, а еминентни професори београдског Правног факултета учествовали су у међународним удружењима и асоцијацијама, укључујући и Организацију уједињених нација.

У сто педесет година постојања уткано је заправо капитално ангажовање у многим судбоносним раздобљима која означавају готово целокупну историју новије српске државности. За столеће и по трајања, Факултетом су прохујале многе генерације од којих је свака оставила свој траг - врсне стручњаке, педагоге, сјајне мислиоце, слободоумне и храбре људе који су утицали на ток збивања и својим делом стварали историју.

Мерено трајањем људског века, столеће и по је много више од једног живота. За вечност институције, то и није велика старост.

Имајући, међутим, у виду околност да је настао у држави која је морала више пута да се рађа, изнова организује, у граду који је толико пута бивао рушен до темеља - сто педесет година Правног факултета равни су миленијуму неких других који су своју традицију градили у миру и спокојству. На прослави 150 година Факултета, уважени професор Обрад Станојевић, декан Факултета рекао је да овај наш факултет "није ни настао као очекивана последица привредних и културних прилика, већ упркос њима".

Правни факултет настао је на снажној традицији која вуче корене још од светог Саве и Душановог законика, па није ни чудо што је, у жеку српског устанка, када је могло да буде и пречих ствари, наглашена потреба да се развија право, школују правници. У том циљу, правне дисциплине се предају већ у Доситејевој Великој школи, а не много касније формира се и посебно "правословно одељење Лицеја".

Приврженост правној држави омогућила је да Србија, као трећа земља у Европи, већ 1844. године има свој Грађански законик. А из истог врела је потекао и београдски Правни факултет. Снага тог врела омогућила је да се, већ средином прошлог века, својим наставним планом и програмом, сврста међу најсавременије правне факултете у Европи, а данас међу највеће правне факултете у свету.

Делећи судбину народа који га је изнедрио и града у коме је стасавао, Правни факултет је, када се страдало, приносио своје жртве, бивао демонстрант исказујући дух народног отпора, одбијао да ради под окупацијом, није хтео да прихвати улогу Прокруста када се насилно експериментисало са државом и правом, са тржиштем и економијом, а нарочито на штету Србије. Зато сада часно може да прихвати изазове нашега времена када се истином и правом на међународној сцени морамо изборити за оно што јесмо, за оно чега се не можемо одрећи и што нам, и по праву и правди, припада. И када се, исто тако, ослобођени стега које су нас дуго притискивале, морамо вратити светским цивилизацијским токовима, градећи сопствени правни систем по мерилима модерне, рационалне, демократске државе и закона тржишне привреде.

Век и по стваралачког трајања уверавају нас да за све то београдски Правни факултет има и спремности, и знања, и храбрости да помогне у осмишљавању пута и стратегије којим треба да иду Србија и Југославија.

Још једном честитам на значајном јубилеју, уз најискреније жеље за даљи успешан рад и афирмацију Факултета, који је понос нашег града и науке у целини.

Молим декана, професора др Обрада Станојевића, да прими Златну спомен-плакету града Београда.

РЕЧ ПРЕДСЕДНИКА САВЕТА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА ПРОФЕСОРА ДР ДЕЈАНА ПОПОВИЋА

Уважени г. Председниче Скупштине града Београда, уважени г. Ректоре, уважени г. Министре правде, колегинице и колеге, даме и господо.

На самом крају године у којој је Правни факултет Универзитета у Београду обележио велики јубилеј, 150 година постојања, окупили смо се још једном - овога пута на свечаности уручивања Златне спомен-плакете града Београда. Дозволите ми да се као председавајући Савета Правног факултета, заједно са вама сетим оних великих професора и правника који су у протеклих век и по сачињавали наш *universitas* и на ползу грађана Србије стварали правну државу и унапређивали правну

науку. У том дугом раздобљу посебно место имају она времена у којима је Краљевина Србија заузимала једно од водећих места у заједници европских демократских држава. Том су достигнућу у значајној мери допринели наши професори Тома Живановић, Слободан Јовановић, Живојин Перић и други, чија су имена на европским универзитетима значила исто онолико колико и на београдском. Веће признање тешко да је могуће и замислити. Сећам се тог златног века Правног факултета желећи, заједно са вама, да се после полувековне странпутице Србија, град Београд и Универзитет врате свету којем су већ припадали. Тај се циљ не може прецизно исказати кроз паролу да Србија треба да уђе у Европу. Она је одувек у њој - и географски и цивилизацијски. Реч је о томе да Европу треба довести у Србију, учинити квалитет живота и наше институције европским. То је, чини ми се, основни и најхитнији задатак ове генерације којој је судбина доделила да буде сведок стопедесетогодишњег јубилеја.

Скупштина града Београда стајала је, г. градоначелниче, уз Правни факултет у оваквим његовим напорима. Са задовољством преносим оцене наша три последња декана - професора Љубице Кандић, професора Мирослава Петровића и професора Обрада Станојевића - да су у Скупштини и Извршном савету имали најчвршћу подршку кад год је то требало, посебно када је Факултет желео да неким научним скупом или писаном речју да свој допринос правној мисли. Сећамо се научних скупова чију сте организацију несебично помогли, па и недавне централне прославе јубилеја, када су зграда и њена околина заблистали захваљујући вашој помоћи. А кад год пролазимо ходницима и кабинетима новог анекса, знамо колика је вредност прилога које нам је Скупштина града Београда за ту сврху давала.

Правни факултет је, иако се увек налазио у првим редовима српске и југословенске науке, ипак права београдска институција. Његови су професори, заједно са Богданом и Павлом Поповићем и Јованом Скерлићем, створили оно што се назива "београдским књижевним стилем", а београдски либертерски дух увек га је красио. Њему дугујемо и 1968. и 1971. годину у којима је Београд сачувао свој образ, одупревши се снагама тоталитаризма. Зато нам је признање које нам додељује Скупштина града посебно драго. Оно превазилази тренутак у времену у коме смо сада. Златна плакета не припада само овој генерацији, већ свима онима који су стварали ову институцију.

ИЗВОДИ ИЗ ПИСАМА ГОСТИЈУ ИЗ ИНОСТРАНСТВА

Patrick Hugg, продекан Правног факултета Универзитета "Лолоја",
Њу Орлиенс.

11. децембар 1991.

"У име Правног факултета Универзитета "Лолоја", дозволите ми да изразим искрену захвалност за љубазност гостопримства које сте Ви и Ваше колеге приредили Киту Ветеру и мени прошле недеље приликом прославе годишњице Ваше школе. И Ви и колеге сте премашили оно што следује у таквим приликама и учинили сте да се осећамо као код куће. Искрено могу да кажем да никада поводом таквог једног догађаја нисам осетио ништа слично. Ви и колеге професори сте испојили изванредну срдачност позвавши нас на прославу и указали сте нам краљевски третман. Никада нисам толико јео тако изврсну храну! Сигуран сам да сам добио пет фунти за она три дана. Будите сигурни да Кит и ја свима у Њу Орлиенсу (а то је град који има најбољу кухињу у Америци - прим. прев.) говоримо да је српско гостопримство невероватно.

Били смо такође импресионирани високим нивоом академског дела прославе. Ваш Факултет има историју за памћење и спада у најпрестижније институције по научном раду и предавачима. Посебно ценимо лично представљање школе и наставног плана. "Превод шапатам" док су се разни говорници смењивали за "округлим столом" био је веома користан. Ви већ знате колико сам уживао у "Лабудовом језеру" и ванредно доброј вечери која је уследила. Киту ће бити потребни часови играња пре следеће посете. Хтео бих такође да вам захвалим за великодушни поклон Павићеве књиге, као и на вожњи до аеродрома. То су били типични примери специјалне пажње коју сте нам указали. Надам се да ћемо у будућности бити у могућности да бар у некој мери узвратимо гостопримство.

Пратимо стране вести овде и желимо Вам срећу у свим невољама које се у Хрватској настављају. Захваљујући овом путовању, боље разумемо историју Ваше земље и неке од несрећних проблема који дивљају у тим областима. Пријем који је лично приредио председник Србије био је веома срдачан и на том смо веома захвални. Молимо вас пренесите нашу искрену захвалност нашим пријатељима са Правног факултета, и до скорог виђења".

*

Peter Birks, requis professor из Оксфорда

5. децембар 1991. године.

”Пишем на брзину да бих се захвалио због дивног, али сувише кратког гостовања. После палата и манастира, приватне балетске представе и хора, тешко ми је да се вратим обичном професорском животу. Поставили сте стандарде због којих само могу да се постидим када их упоредим са мојим напорима у организовању светског конгреса историчара права (SIDHA). Вероватно ћу се уписати у Грентову партију (примедба: Грент Меклауд, професор из Единбурга, познат по великим симпатијама за Србију)... Смучи ми се када, пошто сам се вратио отуда, видим како наше новине једнострано приказују ваше невоље у новинама. Разговарају са неким веома утицајним људима до чијих ушију мој глас понекад може да допре...”

*

Jams White, Office consultant on Legal Education ABA
(ревизор свих правних факултета у САД у погледу
испуњавања услова за лиценцу)

Вашингтон, 2. децембар 1991.

”У име Секције Правног образовања у оквиру Адвокатске коморе САД и у име 7.000 декана и професора права, као и 124.000 студената права у 176 правних факултета, шаљем Вам честитке и најбоље жеље Декану, професорима и студентима Правног факултета у Београду поводом сто педесете годишњице. Поздрављамо вас и придружимо се у мислима прослави тог срећног догађаја.

*

Александар Соловјев, саветник Конгресне библиотеке
у Вашингтону (син професора Соловјева)

Вашингтон, 31. децембар, 1991.

”Још једном желим да вам изразим своју дубоку и искрену захвалност на вашем позиву на прославу 150-годишњице Правног факултета. Било је заиста врло свечано, дивно и јако дирљиво. Алал вера на организацији тог незаборавног сусрета и дружења. Тај мој боравак у Београду остаће ми до краја живота као једна од најлепших и најсветлијих успомена, јер је то била једна потпуна рехабилитација мог пок. оца, коју је одавно заслужио. Хвала вам од свега срца”.

*

Thomas Read, декан Правног факултета
у Сан Франциску.

Сан Франциско, 23. децембар 1991.

”Били сте величанствени домаћини. Ваша прослава стопедесето-годишњице била је ванредно лепо вођена. Био сам задовољан и поносан што сам могао да представљам факултет ”Хеистингс” и узбуђен што сам могао да присуствујем. Унапред се радујем и са нестрпљењем очекујем нашу будућу сарадњу.

Спремни смо да примимо једног од ваших изванредних студената за јесењи семестар који почиње средином августа. Чим одаберете, саопштите ми његово име и ми ћемо бити срећни да направимо програм.

Разговарао сам са професорима Летропом и Јунгом. Обојица су спремна да дођу у Београд, о трошку Хестингса крајем пролећа и одрже неколико предавања. Желео бих да им се омогући сусрет са вашим професорима и да људи виде да озбиљно схватамо нашу будућу сарадњу у оквиру програма ”Побратимство са факултетом у Београду”. И ја се надам да ћу бити у могућности да негде у јулу дођем и бићу више него срећан да одржим неколико предавања из америчког процесног права.

Још једном - нисам у стању да изразим колико сам задовољан што сам уживао тако топло гостопримство. Поздрав свим колегама из Београда”.

*

Charalambos Papastatis, професор Правног факултета
из Солуна и бивши министар за Свету гору.

Солун, 23. децембар 1991.

”У организацији прославе сто педесете годишњице Правног факултета у Београду поставили сте тако високе стандарде које је тешко достићи. Био је то велики успех.

Срдечно вам хвала за топло гостопримство”.

ИЗВОДИ ИЗ ТЕЛЕГРАМА

”У немогућности да дођем и лично честитам, желим на овај начин да изразим своје најтоплије честитке поводом важног јубилеја”.

*Карло Вентурини, професор
Универзитета у Пизи, Италија*

*

”Жао нам је што смо спречени да дођемо... Шаљемо вам сваку добру жељу за ову историјску прилику и бићемо у мислима са вама”.

*Лео Ромеро, декан Правног факултета
Државног универзитета Њу Мексика, Албукерки*

*

”Заиста је велика част што сам позван да учествујем у тако важном историјском догађају. Желим да прослава доживи велики успех и да ваш Правни факултет уђе у нови период академског просперитета”.

*Зентаро Китагава, декан Правног факултета
Универзитета у Кјоту, Јапан.*

*

”Цењене колеге, примите најсрдачније честитке поводом значајног јубилеја вашег и нашег Правног факултета који је за све време свог постојања био и остао колевка правне културе и демократске традиције. Са искреним жељама да научни и стваралачки рад професора, сарадника и студената допринесе рађању државе у којој су начела законитости и поштовања слободе и права човека врхунски принципи”.

Предраг Тодоровић, министар правде

*

”Примите моје најтоплије честитке поводом великог јубилеја. Поносан сам и срећан што сам похађао дивну ”Жуту кућу” и постао делић њене историје. И верујте ми: да ми је 18 година и данашње искуство, поново бих студирао права, у Београду наравно.

Молим Вас да свим професорима, асистентима, студентима и свим запосленим на Правном факултету пренесете моје честитке и најбоље жеље. Увек веран ”Жутој кући” и вечно заљубљен у њу”.

Вук Драшковић

*

”У име Привредне коморе Југославије и своје лично искрено вам честитам значајан јубилеј. Користим прилику да изразим високе оцене о стручном доприносу и деловању Правног факултета у корист развоја привреде у Србији и Југославији”.

Влајко Стојиљковић

*

”У свом дугом и успешном раду Правни факултет је образовао изванредно велики број кадрова који су дали најзначајнији допринос развоју правних наука, културног и привредног живота и утемељењу државности српског народа. Посебно смо поносни што се у овом времену афирмисала београдска правна школа која је дала велики допринос развоју правне мисли у свету”.

*Александар Митровић,
потпредседник Савезног извршног већа*

*

”Удружење универзитетских наставника и научника Србије се придружује вашем слављу. Посебно смо задовољни великим доприносом вашег Факултета раду овог удружења”.

Председник, др Вукашин Масникоса

*

”Обележавање јубилеја 150. годишњице неке научне установе увек и свуда изазива велики понос. Он је утолико већи у земљама које су биле спутаване у свом развоју, као што је наша и у којој постоји Правни факултет безмало онолико колико траје њена самосталност. То сведочи о њеној историјској тежњи, демократији и правној држави. Правни факултет је био будна свест свог народа и државе. Са најискренијим жељама за даљи успешан рад и допринос демократском и хуманом друштву”.

колектив Прве београдске гимназије

*

”Честитам вам велики јубилеј са жељом да наставите са таквим радом и задржите епитет једне од највећих и најбољих институција такве врсте у свијету”.

Ваш бивши последипломац Јован Вуковић, Брчко

*

”Поводом прославе стопедесетогодишњице желимо од срца све најбоље и пуно успеха у овим тешким тренуцима за наш народ, али у жељи да правда и истина морају победити”.

Колектив хотела ”Метропол”

*

”Честитамо стопедесетогодишњицу Правног факултета у Београду и желимо му слободу и успехе у будућем раду”.

*За студенте Правног факултета - борце на фронту,
Зоран Новаковић*

САДРЖАЈ

страна

АКАДЕМИЈА ПОВОДОМ СТОПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ ФАКУЛТЕТА

Реч декана Правног факултета <i>проф. Обрада Станојевића</i> -----	3-5
Реч Његове светости Патријарха српског <i>господина Павла</i> -----	5
Реч ректора Београдског универзитета <i>проф. Рајка Врачара</i> -----	5-6
Реч принцезе <i>Радмиле Карађорђевић</i> -----	6
Реч <i>Питера Беркса</i> са Оксфорда -----	7
Реч <i>Хараламбоса Папастатиса</i> , професора Универзитета у Солуну -----	7
Реч <i>професора Милачића</i> са Универзитета у Бордоу -----	7-8
Реч академика <i>проф. Радомира Лукића</i> -----	8-9

ИЗ ИСТОРИЈЕ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

<i>др Драгољуб М. Поповић</i> , Поглед на историју Правног факултета у Београду -----	10-15
<i>др Божидар С. Марковић</i> , Развитак идеје права на београдском Правном факултету -----	16-21
<i>др Данило Н. Баста</i> , Три корифеја научне мисли на Правном факултету у Београду -----	22-28

ФИЛОЗОФИЈА И ИСТИНА

<i>др Михаило Ђурић</i> , Патос истине -----	29-36
--	-------

ОКРУГЛИ СТО "ЉУДСКА ПРАВА И ЗАШТИТА МАЊИНА"

<i>др Коста Чавошки</i> , Усуд етничких мањина -----	37-42
--	-------

УРУЧЕЊЕ ЗЛАТНЕ СПОМЕН-ПЛАКЕТЕ ГРАДА БЕОГРАДА

Реч председника Скупштине града
др Милорада Унковића ----- 43-44

Реч председника Савета Правног факултета
проф. др Дејана Поповића ----- 44-45

ИЗВОДИ ИЗ ПИСАМА ГОСТИЈУ ИЗ ИНОСТРАНСТВА ----- 46-48

ИЗВОДИ ИЗ ТЕЛЕГРАМА ----- 49-51

TABLE OF CONTENTS

	page
ACADEMY ON THE OCCASION OF THE 150th ANNIVERSARY OF THE FACULTY OF LAW	
Address of the Dean <i>prof. Obrad Stanojević</i> -----	3-5
Address of His Holiness Serbian <i>Patriarch Venerable Pavle</i> -----	5
Address of the Rector of the University of Belgrade <i>prof. Rajko Vračar</i> -----	5-6
Address of the Princess <i>Radmila Karađorđević</i> -----	6
Address of <i>Peter Berx</i> from Oxford -----	7
Address of <i>Haralambos Papastatis</i> professor of the University in Thessaloniki -----	7
Address of <i>prof. Milačić</i> of the Bordeaux University -----	7-8
Address of the Member of the Academy <i>prof. Radomir Lukić</i> -----	8-9
FROM THE FACULTY OF LAW HISTORY	
<i>dr Dragoljub M. Popović</i> , Faculty of Law in Belgrade - A Historical Review -----	10-15
<i>dr Božidar S. Marković</i> , Development of the Idea of Law at the Faculty of Law in Belgrade -----	16-21
<i>dr Danilo Basta</i> , Three Coryphaeuses of Legal Thinking at the Faculty of Law in Belgrade -----	22-28
PHILOSOPHY AND TRUTH	
<i>dr Mihailo Đurić</i> , Pathos of the Truth -----	29-36
ROUND TABLE "HUMAN RIGHTS AND PROTECTION OF MINORITIES"	
<i>dr Kosta Čavoški</i> , The Destiny of Ethnical Minorities -----	37-42

AWARDING THE GOLDEN COMMEMORATIVE MEDALLION OF THE CITY OF BELGRADE

Address of the President of the City Assembly *dr Milorad Unković* – 43-44

Address of the President of the Faculty of Law Council prof. *dr Dejan Popović* ----- 44-45

EXCERPTS FROM FOREIGN GUESTS' LETTERS ----- 46-48

EXCERPTS FROM TELEGRAMS ----- 49-51

TABLE DES MATIÈRES

	page
ACADÉMIE À L'OCCASION DU 150ème ANNIVERSAIRE DE LA FACULTÉ	
Allocation du doyen de la Faculté de droit, le professeur <i>Obrad Stanojević</i> -----	3-5
Allocation de sa sainteté, le Patriarche serbe, <i>Monsieur Pavle</i> ----	5
Allocation du recteur de l'Université de Belgrade, le professeur <i>Rajko Vračar</i> -----	5-6
Allocation de <i>Peter Berx</i> , d'Oxford -----	6
Allocation de <i>Haralambos Papastatis</i> , professeur à l'Université de Salonique -----	7
Allocation de l'académicien, le professeur <i>Radomir Lukić</i> -----	8-9
DE L'HISTOIRE DE LA FACULTE DE DROIT	
<i>dr Dragoljub M. Popović</i> , Un aperçu de l'histoire de la Faculté de droit de Belgrade -----	10-15
<i>dr Božidar S. Marković</i> , L'évolution de l'idée du droit à la Faculté de droit de Belgrade -----	16-21
<i>dr Danilo N. Basta</i> , Trois coryphées de la pensée scientifique à la Faculté de droit de Belgrade -----	22-28
PHILOSOPHIE ET VÉRITÉ	
<i>dr Mihailo Đurić</i> , Le pathos de la vérité -----	29-36
TABLE RONDE "LES DROITS DE L'HOMME ET LA PROTECTION DE MINORITÉS"	
<i>dr Kosta Čavoški</i> , Le sort fatal des minorités ethniques -----	37-42
REMISE DE LA PLAQUETTE D'OR DE LA VILLE DE BELGRADE	
Allocation du Président de l'Assemblée de la ville, <i>dr Milorad Unković</i> -----	43-44

Allocution du président du Conseil de la Faculté de droit,
prof. dr Dejan Popović ----- 44-45

EXTRAITS DES LETTRES DES INVITÉS DE L'ÉTRANGER ----- 46-48

EXTRAITS DES TELEGRAMMES ----- 49-51

Уредништво „Анала” моли своје сараднике да рукописе достављају, придржавајући се следећих правила:

1. Све радове (чланке, прилоге, дискусије, приказе, судску праксу итд.) куцати на пуном папиру (не на пелиру) и то на једној страни, са проредом и са довољно белине са стране (27 редова на страни и 60 словних места у реду).

2. Уз рад намењен рубрици „Чланци” истовремено доставити резиме највише до 25 редова, куцан на исти начин као што је предвиђено под тачком 1.

3. Уз сваки рад доставити следеће податке: тачну адресу, потпуне податке о звању, број жиро-рачуна, телефон на радном месту и у стану.

4. Сваки рад доставити потписан.

5. Прикази књига које су мање од 200 страна не треба да буду дужи од 5 куцаних страна. Прикази књига које су по обиму веће од 200 страна могу се сразмерно повећати и то за по једну куцану страну на сваких додатних 100 штампаних страна. Уколико је приказ књиге по природи аналитичан, редакција ће толерисати повећање обима приказа за 20%.

6. Фусноте треба куцати на крају рада (не испод текста на страни), такође са проредом и са довољно белине са стране, и то тако да нумерација фуснота иде од броја 1 па надаље за цео рад (не правити посебну нумерацију за поједина поглавља).

7. Цитирање треба да обухвати следеће податке и то следећим редом: аутор (прво име, па онда презиме), назив дела, место издавања, година издавања, број цитиране стране или тачке пасуса. ПРИМЕР: Живојин Перић, *Стварно право*, Београд, 1922. стр. 141; Raymond Saleilles, *De la déclaration de volonité*, Paris, 1929, стр. 93.

8. За радове објављене у часописима, као и за прописе објављене у службеним гласилима, навести, после података о аутору и о раду, податке о: називу часописа (службеног гласила), броју и години излажења часописа (службеног гласила), броју цитиране стране. ПРИМЕР: Божидар Јелчић, *Субјективни фактор и непосредна демократија*, „Анали Правног факултета у Београду”, бр. 2–3/1964, стр. 153; чл. 7. Закона о шумама СР Србије, „Службени гласник СРС”, бр. 19/1974.

9. За радове објављене у зборницима, енциклопедијама и сл, навести: име и презиме аутора, назив дела, назив зборника односно енциклопедије, име и презиме редактора (уколико је означено на зборнику), место издања, годину издања, број цитиране стране. ПРИМЕР: Божидар Јелчић, *Пораст и разлози пораста порезног оптерећења*, „Финанције и финансијско право”, ред. Божидар Јелчић и Владимир Срб, Осијек, 1982, стр. 37; Владимир Капор, *Купопродаја*, п. 37, „Енциклопедија имовинског права и права удруженог рада”, том први, Београд, 1978, стр. 805.

10. Навођење судских одлука треба да садржи податке о врсти одлуке, суду, броју одлуке, датуму када је донесена и публикацији у којој је објављена, односно назначење да је коришћена из судске архиве. ПРИМЕР: Решење Уставног суда СР Србије III У бр. 82/72, од 31. маја 1972, „Зборник судске праксе”, бр. 7–8/1982, одл. бр. 29; пресуда Врховног суда СР Хрватске Гзз бр. 58/75, од 18. јуна 1975, „Збирка судских одлука”, књ. I, св. 4, одл. бр. 462.

11. Уколико се једно дело истог аутора цитира у више фуснота (које нису непосредно једна иза друге), после имена и презимена аутора други и сваки следећи пут употребити скраћеницу *op. cit.* уколико се једно дело истог аутора цитира у фуснотама које непосредно следе једна за другом, после

првог навођења потпуних података о аутору и о делу употребити скраћеницу *ibid.*

12. Сви библиографски подаци требало би у начелу да буду дати у фуснотама. Изузетно, пре свега при помињању неких законских одредби, то би се могло учинити и у самом тексту. ПРИМЕР: Из пореске основице је, као што предвиђа одредба чл. 3. Закона о порезу из дохотка организација удруженог рада СР Србије, искључен износ дела дохотка у висини 55% просечног месечног нето личног дохотка радника у привреди СР Србије исплаћеног у претходној години.

13. Пошто се часопис „Анали” штампа ћирилицом, црвеном оловком треба подвући речи или реченице које треба да буду штампане латиницом. Овај захтев односи се и на фусноте.

14. Речи и реченице које треба да буду штампане курзивом подвући црном или плавом оловком. Сви наслови цитираних радова треба да буду штампани *курзивом*.

15. Речи и реченице које треба да буду штампане латиницом и курзивом истовремено подвући и црвеном и црном (плавом) оловком. ПРИМЕР: Jan Tinbergen, *Does Self-management Approach the Optimum Order?*, "Yugoslav Workers Self-management", ed. by F. J. Brockmeyer, Dordrecht, 1970.

16. Места која се желе истакнути штампају се искључиво курзивом а не ш п а ц и о н и р а н о (размакнутим словима). Због тога у рукопису ништа не треба куцати размакнутим словима.

17. Поднасловe највишег реда обележавати римским бројевима и куцати великим словима. Уже поднасловe обележавати арапским редним бројевима и куцати малим словима, а још уже словима азбуке и такође куцати малим словима. ПРИМЕР: III. УТИЦАЈ ПОРЕСКЕ ПОЛИТИКЕ НА ПОНУДУ ЧИНИЛАЦА ПРОИЗВОДЊЕ; 1. Ефекти пореске политике на штедњу; (а) Ефекти пореске политике на штедњу становништва.

18. Моле се сарадници да после прекуцавања рукописа пажљиво прочитају текст и отклоне евентуалне дактилографске грешке.

Претплата за часопис "Анали Правног факултета у Београду" у 1992. години за целу годину износи:

1. За правна лица	_____ дин.	2500.-
2. За појединце	_____ "	1200.-
3. За студенте (редовне и ванредне)	_____ "	400.-
4. За један примерак	_____ "	500.-
5. За један примерак за иностранство	_____ US\$ 25 (у дин.)	

Претплата за иностранство износи 50 US\$ (плативо у динарима по курсу на дан уплате).

Ове претплатне цене важе за претплатнике који уплате претплату до 30. јуна 1992. године.

Претплату слати на рачун Правног факултета у Београду број,
60803-740-030-4356

Уредништво и администрација АНАЛА ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА
БЕОГРАД – Булевар револуције 67, тел. 341-501